

KAPITTEL 4

OPPFATNINGER AV DEMOKRATI, DEN GODE SAMFUNNSBORGER OG STATENS ROLLE

I Civic-undersøkelsen bruker vi begrepet oppfatninger om ideelle forestillinger om demokrati, den gode samfunnsborger og hvilke samfunnsområder staten bør ha hånd om. En del oppfatninger er så allment aksepterte at de kan nærme seg fakta på linje med kunnskaper om demokrati. Flere av de utsagnene som har fått svært høy tilslutning blant elevene, hører til denne kategorien. I andre tilfeller skal elevene vurdere utsagn som er mer motstridende, og da kan det elevene gir uttrykk for minne om holdninger. Utsagn der elevgruppen svarer ulikt, dreier seg ofte om slike valg. Mange av elevenes oppfatninger er derfor på den ene siden preget av kunnskaper og på den andre siden av holdninger.

Oppfatninger av hva som er bra og hva som ikke er bra for demokratiet

Demokrati og en demokratisk styreform er ikke helt entydige størrelser. Det finnes ulike demokratiske kulturer og oppfatninger av hva som er nødvendig for å realisere demokratiske idealer. I Civic-undersøkelsenes første fase antok man for eksempel at det var mulig å kartlegge forskjeller i elevenes oppslutning om en rekke teoretiske demokratimodeller. Det viste seg å være vanskelig fordi modellene ikke hadde noen praktisk forankring i elevenes demokratibevissthet. Data fra denne seksjonen blir derimot brukt til gruppere elevenes oppfatninger av kjennetegn som bør være oppfylt for å kunne snakke om at et samfunn er demokratisk. Dette skjer med utsagn som skal vurderes i forhold til om det er bra eller ikke bra for demokratiet.

Hovedresultater

- 18-åringer er i høy grad enige om hvilke faktorer som er bra eller ikke så bra for demokratiet.

- Flere elever i videregående skole enn på ungdomstrinnet tar stilling og slutter seg til allmenne oppfatninger av hva som er bra og ikke bra for demokratiet.
- Forskjellene mellom det høyest og det lavest skårende kognitive kvartilet viser en klar sammenheng mellom oppfatninger av demokrati og gode kunnskaper om demokrati.
- Elevene i det høyest skårende kognitive kvartilet svarer mer konsekvent og prinsipielt, mens elever i det lavest skårende kvartilet svarer mer inkonsekvent.
- De norske elevene har oppfatninger om demokratiet som ligger helt nær det internasjonale gjennomsnittet.

Demokratioppfatninger

For å kartlegge elevenes oppfatninger av hva som er bra og dårlig for demokratiet, ble de bedt om å forholde seg til 25 utsagn. Utsagnene er formulert slik at elevene skulle si sin mening om et forhold eller en situasjon var bra eller ikke bra for demokratiet. De fikk fire svaralternativer å velge mellom: *svært dårlig for demokratiet, ikke så bra for demokratiet, ganske bra for demokratiet og svært bra for demokratiet*. Det var også anledning til å krysse av for *vet ikke / passer ikke*. I den videre framstillingen er de to negative og de to positive alternativene slått sammen. Dette er gjort for at det skal være lettere å tolke hovedtendensene i materialet.

Utsagnene er gjengitt i tabell 4.1. Fordi det i mange tilfeller er allment aksepterte oppfatninger elevene skal forholde seg til, er det i noen tilfeller nærmest snakk om å gi riktig eller galt svar på utsagnene. De aller fleste elevene svarer «rett» på disse. Andre utsagn er mer omstridte, og på disse utsagnene er elevenes svar mer delte.

De aller fleste elevene synes det er *bra* for demokratiet når de fritt kan uttrykke sine meninger, når det finnes mange organisasjoner å melde seg inn i, at man fritt kan velge politiske ledere, når folk kan delta i fredelige demonstrasjoner og når alle er sikret en minimums levestandard. Dette er utsagn som det er allmenn enighet om i alle demokratier, og som de norske elevene gir sin tilslutning til.

De aller fleste elevene synes at det *ikke er bra* for demokratiet dersom rike skal ha større innflytelse enn andre, dersom ett selskap skal ha monopol på å utgi aviser, dersom folk som er uenige med regjeringen får forbud mot å uttale seg og dersom politiske ledere gir familiemedlemmer offentlige stillinger. Også her er elevenes oppfatninger i tråd med norsk, demokratisk tradisjon. I alle utsagnene det er referert til, er det færre enn 10% av elevene som har gitt uttrykk for motsatt syn av det rådende.

Tabell 4.1: Hva er bra og hva er ikke bra for demokratiet? Rangert etter positive oppfatninger (fordeling i prosent)

		Svært dårlig / ikke så bra	Ganske bra / svært bra	Vet ikke
A1	Når alle har rett til å uttrykke sine meninger fritt, er det	4	92	4
A13	Når det finnes mange organisasjoner som folk kan melde seg inn i, er det	5	89	6
A11	Når innbyggerne fritt kan velge politiske ledere, er det	10	85	5
A25	Når folk deltar i en fredelig demonstrasjon mot en lov de mener er urettferdig, er det	8	84	8
A16	Hvis alle er sikret en minimums levestandard, er det	10	79	11
A7	Når befolkningen krever politiske og sosiale rettigheter, er det	11	78	11
A17	Når politiske partier har forskjellige meninger om viktige saker, er det	14	78	8
A18	Når folk er med i politiske partier for å påvirke styre og stell, er det	14	75	11
A9	Når politiske partier har regler som støtter kvinner som politiske ledere, er det	16	74	10
A2	Hvis det er små forskjeller i inntekt og formue mellom fattig og rik, er det	17	71	12
A19	Hvis det finnes lover som blir forandret fordi kvinner mener de er urettferdige mot dem, er det	22	64	14
A4	Hvis staten ikke kontrollerer avisene, er det	31	56	13
A15	Hvis unge mennesker er forpliktet til å gjøre sitt beste for lokalsamfunnet, er det	26	55	19
A22	Hvis det er forbud mot å trykke artikler som kan komme til å henge ut bestemte folkegrupper, er det	38	49	13
A14	Når det er skille mellom kirke og stat i et land, er det	26	47	27
A21	Når folk nekter å følge en lov som krenker menneskerettigheter, er det	47	42	11
A5	Når det ikke legges noen begrensninger på det private næringsliv, er det	54	30	16
A8	Hvis det forventes at innvandrere skal kvitte seg med språk og skikker fra sitt fedreland, er det	69	21	10
A24	Hvis man uten forbehold stoler på politiske ledere, er det	70	17	13
A12	Hvis politikere har innflytelse på dommere og rettsvesen, er det	71	18	11
A20	Hvis alle TV-kanaler mener det samme om politiske spørsmål, er det	77	10	13
A3	Hvis politiske ledere gir sine familiemedlemmer jobber i det offentlige, er det	85	7	8
A10	Hvis innbyggere som kritiserer regjeringen får forbud mot å tale på offentlige møter, er det	87	8	5
A6	Hvis ett selskap eier alle avisene i et land, er det	88	6	6
A23	Hvis rike forretningsfolk har større innflytelse over styre og stell enn andre, er det	88	6	6

Av de ni utsagnene dreier fire seg om ytringsfrihet (eventuelt hindre ensretting): A1, A6, A10 og A25. Fire utsagn dreier seg om organisasjonsfrihet (eventuelt hindre at en elite får for stor makt): A3, A11, A13 og A23. Det siste av disse dreier seg om økonomiske forhold. Det er med andre ord svært essensielle sider ved et demokrati elevene legger vekt på. Også andre sider ved demokratiet som likestilling og fravær av diskriminering vektlegges av svært mange av elevene. Når noen av disse utsagnene ikke får samme støtte som andre, skyldes dette at det ofte er to demokratiske prinsipper som settes mot hverandre, og der uenigheten skyldes ulik vektlegging av de to prinsippene.

Et eksempel er utsagn A21 om å nekte å følge en lov som krenker menneskerettigheter. Her deler elevgruppen seg nærmest på midten. I utsagnet settes det å overholde en lov – vedtatt av et parlamentarisk flertall – mot det å overholde menneskerettighetene. To andre utsagn der elevgruppen deler seg i to store grupper, dreier seg om hva som bør være tillatt å uttale/skrive i mediene: Bør staten kontrollere avisene, og bør man ha anledning til å henge ut bestemte folkegrupper (utsagn A4 og A22)? Ut fra norsk tradisjon dreier det siste seg om å velge mellom ytringsfrihet og forbud mot diskriminering. Det er derfor rimelig at elevgruppen er ganske delt når det gjelder dette utsagnet. A4 dreier seg også om ytringsfrihet og begrensninger av denne. Det er til stadighet debatt om aviser og andre medier går for langt i å henge ut mennesker. Ut fra en slik tankegang er det forståelig at så mange støtter en statlig kontroll.

Et utsagn som ikke var spesielt relevant for Norge da undersøkelsen ble gjennomført, deler elevgruppen i tre store grupper, hvorav den ene er *vet ikke / passer ikke*. Det dreier seg om forholdet mellom stat og kirke (A14). Den høye *vet ikke/passer ikke*-prosenten viser at dette er utsagn elevene finner det vanskelig å forholde seg til. Forholdet mellom stat og kirke er i ettertid blitt svært aktualisert i og med at et utvalg går inn for å skille kirken fra staten (Bakkevig-utvalget 2002).

Et annet utsagn der meningene er ganske delte, gjelder hvorvidt det skal legges begrensninger på det private næringsliv. Flertallet mener at en viss kontroll med det private næringslivet er å foretrekke (54%). Også her er det mange som har svart *vet ikke / passer ikke*.

Sammenlikning mellom skoleslag

Sammenlikning mellom grunnskole og videregående skole

Tabell 4.2. viser en del av de utsagnene elevene skulle forholde seg til. Utsagnene som er tatt med, er de der forskjellen mellom grunnskolen og videregående skole er høy, eller de som av andre grunner kommenteres i teksten.

Tabell 4.2: Hva er bra for demokratiet? Forskjell mellom 9. klasse i grunnskolen og 2. klasse i videregående skole rangert etter forskjell (fordeling i prosent)

		Forskjell	Ganske bra / svært bra 9. kl. gr.sk.	Ganske bra / svært bra 2. kl. vgs.
A18	Når folk er med i politiske partier for å påvirke styre og stell, er det ...	25	50	75
A4	Hvis staten ikke kontrollerer avisene, er det ...	22	34	56
A16	Hvis alle er sikret en minimums levestandard, er det ...	19	60	79
A17	Når politiske partier har forskjellige meninger om viktige saker, er det ...	19	59	78
A25	Når folk deltar i en fredelig demonstrasjon mot en lov de mener er urettferdig, er det ...	19	65	84
A2	Hvis det er små forskjeller i inntekt og formue mellom fattig og rik, er det ...	17	54	71
A7	Når befolkningen krever politiske og sosiale rettigheter, er det ...	17	61	78
A19	Hvis det finnes lover som blir forandret fordi kvinner mener de er urettferdige mot dem, er det ...	12	52	64
A9	Når politiske partier har regler som støtter kvinner som politiske ledere, er det ...	6	68	74
A22	Hvis det er forbud mot å trykke artikler som kan komme til å henge ut bestemte folkegrupper, er det ..	5	44	49
A8	Hvis det forventes at innvandrere skal kvitte seg med språk og skikker fra sitt fedreland, er det ...	1	20	21

Vi ser umiddelbart at det er til dels store forskjeller på flere av svarene fra elevene i grunnskolen og i videregående skole. En grunn til dette er at langt flere elever i videregående skole har tatt stilling til utsagnene enn det som var tilfelle i grunnskolen. På to utsagn er forskjellen mellom skoleslagene over 20 prosentpoeng (A4 og A18). På 11 andre er forskjellen over 10 prosentpoeng. I tabellen over seks av dem tatt med. Det er bare fem utsagn der forskjellen er på 5 prosentpoeng eller mindre.

Det utsagnet der forskjellen er størst, dreier seg om politisk deltakelse. Langt flere elever på videregående skole mener det er bra for demokratiet at folk deltar i politiske partier. Dette kan være et uttrykk for en mer moden oppfatning av demokrati og politikk. Selv om også elever i videregående skole reagerer negativt på utsagn som inneholder *politikk* og *politisk*, ser langt flere elever nødvendigheten av politiske partier. Noe av forskjellen kan i tillegg kanskje forklares med et annet begrep i utsagnet, nemlig «påvirke». Ordet blir ofte brukt i en negativ sammenheng. Derfor kan det tenkes at den noe den relativt lave tilslutningen fra 9.-klassingene henger sammen med det.

To utsagn har med økonomiske forskjeller mellom folk å gjøre. En langt større andel av 9-klassingene synes å mene at dette ikke har betydning for demokratiet. Andelen av elevene i videregående skole som mener at større økonomisk likhet har positiv betydning for demokratiet, stiger klart.

Når det gjelder likestilling mellom kjønnene (A9 og A19), er elevene i 2. klasse i videregående skole noe mer positive enn elevene i grunnskolen var. De to utsagnene som har med minoritetsgrupper å gjøre (A8 og A22), hører også til dem der det skjer mindre forskyvning fra grunnskole til videregående skole. Særlig når det gjelder utsagn A8 om at innvandrere skal kvitte seg med språk og skikker, er det en ganske stor gruppe som mener det ville være bra for demokratiet om så skjedde: 20% på begge trinn. Selvsagt kan det ligge ulike motiver bak avkrysningen, men vi kan vel også gjøre regning med at mange har svart ut fra en mening om at assimilasjon er å foretrekke framfor integrasjon. A22 er ikke så enkel å ta stilling til. Her står ytringsfrihet mot diskriminering, og man har i Norge en lang tradisjon for at ytringsfriheten innebærer at flest mulig meninger får komme til uttrykk. Samtidig kan noen av meningene være av en slik art at mange oppfatter dem som diskriminerende.

Det generelle inntrykket er at andelen elever i videregående skole som er positive til hva som i vårt samfunn er allment akseptert som bra for demokratiet, er større enn den tilsvarende andelen på ungdomstrinnet. Andelen som er negativ til det som ikke er bra, stiger også fra grunnskole til videregående skole. Dermed virker det som om flere elever i videregående skole har klarere syn på hva som er bra og hva som er dårlig for demokratiet.

Sammenlikning mellom allmennfag og yrkesfag

Tabell 4.3 skiller mellom svarene fra elever som går på allmennfag og på yrkesfag. Det er de 9 utsagnene der det er størst forskjell mellom allmennfag og yrkesfag som er tatt med. Det er med andre ord 16 utsagn det er ganske stor enighet om i de to gruppene. Utsagn A12 og A24 er «snudd». Det vil si at det positive svaret egentlig kommer fram ved at elevene svarte negativt på utsagnet. Derfor er det tilføyd (*ikke*) i disse utsagnene for at svarene skal stemme med en positiv tilslutning slik kolonneangivelsene gir uttrykk for.

Det er til dels ganske store forskjeller på hvordan elever på allmennfag og elever på yrkesfag, har forholdt seg til de 9 utsagnene. Elevgruppene skiller seg klart på utsagn A4: *Hvis staten ikke kontrollerer avisene, er det ...* Flere elever på yrkesfag ser statlig kontroll som bra for demokratiet. Også de to utsagnene som omhandler politikeres innflytelse, skiller klart. Mens 79% av elevene på allmennfag stilte seg negative til at man *uten forbehold stoler på politiske ledere*, og til at *politikere har innflytelse på dommere og rettsvesen*, var det 19 og 18 prosentpoeng færre som så dette som problematisk for demokratiet på yrkesfaglige linjer. Det kan tenkes at forskjellene her skyldes at man må svare

negativt for å forholde seg positivt til demokratiet. Forskjellene er likevel så store at de viser en tendens.

Tabell 4.3: Hva er bra for demokratiet? Forskjeller mellom allmennfag og yrkesfag rangert etter synkende forskjell (fordeling i prosent)

		<i>Forskjell</i>	<i>Ganske bra / svært bra Allmennfag</i>	<i>Ganske bra / svært bra Yrkesfag</i>
A4	Hvis staten ikke kontrollerer avisene, er det ...	19	66	47
A24	Hvis man uten forbehold (ikke) stoler på politiske ledere, er det ...	19	79	60
A12	Hvis politikere (ikke) har innflytelse på dommere og rettsvesen, er det ...	18	79	61
A14	Når det er skille mellom kirke og stat i et land, er det..	17	55	38
A19	Hvis det finnes lover som blir forandret fordi kvinner mener de er urettferdige mot dem, er det ...	16	71	55
A2	Hvis det er små forskjeller i inntekt og formue mellom fattig og rik, er det ...	14	77	63
A8	Hvis det forventes at innvandrere skal kvitte seg med språk og skikker fra sitt fedreland, er det ...	-14	16	30
A22	Hvis det er forbud mot å trykke artikler som kan komme til å henge ut bestemte folkegrupper, er det ..	14	55	41
A21	Når folk nekter å følge en lov som krenker menneskerettigheter, er det ...	11	47	36

Når det gjelder skillet mellom kirke og stat, er forskjellene mellom de to skoletypene ganske stor. Andelen av elever på yrkesfag som mener dette er positivt for demokratiet, er ganske mye mindre enn den tilsvarende andelen elever på allmennfag.

Også et av utsagnene som dreier seg om likestilling (A19), viser klare forskjeller mellom allmennfag og yrkesfag. Halvparten av elevene på yrkesfag mener at endring av kvinnediskriminerende lover er bra for demokratiet, mens på allmennfag er nesten tre av fire av samme oppfatning.

Skillet er klart også når det gjelder innvandring (A8 og A22). På begge utsagn er forskjellen mellom de to gruppene 14 prosentpoeng. Yrkesfagelevne mener i noe større grad at det er bra for demokratiet hvis innvandrere kvitter seg med skikker fra eget fedreland, og de er litt mindre restriktive når det gjelder å trykke artikler som henger ut bestemte folkegrupper.

Også det å nekte å følge en lov som krenker menneskerettighetene (A21) skiller de to skoletypene, i dette tilfellet med 11 prosentpoeng. Flere elever fra allmennfag oppfatter det som bra for demokratiet å nekte å følge en lov som krenker menneskerettigheter.

Det generelle inntrykket er som nevnt at de utsagnene der det er stor enighet i hele elevgruppen, der er også forskjellene mellom de to gruppene liten. Men på noen utsagn er det relativt store forskjeller i svarene fra elever på allmennfag og yrkesfag.

Andre sammenlikninger av de norske elevenes svar

Kjønn

Det er særlig åtte utsagn der forskjellene mellom kjønnene er ganske store, fra 9 prosentpoeng og opp til 20 prosentpoeng. Tabell 4.4 viser hvilke utsagn det dreier seg om.

Tabell 4.4: *Hva er bra for demokratiet? Forskjeller mellom kjønnene (fordeling i prosent)*

		Forskjell	Ganske bra/ svært bra Jenter	Ganske bra/ svært bra Gutter
A4	Hvis staten ikke kontrollerer avisene, er det ...	20	47	67
A5	Når det ikke legges noen begrensninger på det private næringsliv, er det ...	18	21	39
A8	Hvis det forventes at innvandrere skal kvitte seg med språk og skikker fra sitt fedreland, er det ...	15	14	29
A9	Når politiske partier har regler som støtter kvinner som politiske ledere, er det ...	-12	80	68
A12	<i>Hvis politikere (ikke) har innflytelse på dommere og rettsvesen, er det ...</i>	14	64	78
A14	Når det er skille mellom kirke og stat i et land, er det..	13	41	54
A22	Hvis det er forbud mot å trykke artikler som kan komme til å henge ut bestemte folkegrupper, er det..	-11	55	44
A17	Når politiske partier har forskjellige meninger om viktige saker, er det ...	9	73	82

På seks av utsagnene er det flere gutter enn jenter som svarer positivt, mens det er to som flere jenter stiller seg positive til. Mens guttene framstår som noe mer liberale når det gjelder restriksjoner på ytringsfrihet (A4 og A22) og næringsliv (A5), er de mer restriktive overfor innvandrere (A8 og A22) og i forhold til at partier skal prioritere kvinner som ledere (A9). Generelt er det flere jenter enn gutter som krysser av for *vet ikke/passar ikke*.

Det er 14 prosentpoeng flere jenter enn gutter som ikke ser noen fare ved at politikere har innflytelse på dommere og rettsvesen (A12). Dette kan tyde på noe sterkere tillit til politikere hos jentene enn hos guttene. Flere jenter enn gutter svarer at det ikke er bra for demokratiet at partiene har forskjellige

meninger i viktige saker (A17). Her uttrykker flere jenter enn gutter at harmoni i politikken er bra for demokratiet.

29% av guttene mener det er bra for demokratiet dersom innvandrere kvitter seg med språk og skikker fra sitt fedreland. 14% av jentene er av samme oppfatning. Flere gutter enn jenter mener det ikke er bra for demokratiet dersom lover som kvinner mener er urettferdige, blir forandret. 68% av guttene mener dette er bra for demokratiet, 80% av jentene. Disse to utsagnene kan ses i sammenheng, og svarene peker i retning av at jentene ønsker et mer tolerant samfunn mens guttene synes å mene at forholdene er bra slik de er, og hvis noen slår seg ned i Norge, får de innordne seg norske forhold. Tendensen er enda sterkere i yrkesfaglige studieretninger. Der mener 41% av guttene at det er bra for demokratiet at innvandrere kvitter seg med språk og skikker fra sitt eget fedreland (A8).

Tendensen synes å være at en del gutter mener det er best for demokratiet med størst mulig individuell frihet for de er noe mer restriktive med å tilkjenne andre grupper, som innvandrere og kvinner, den samme friheten. Flere av jentene synes å mene at det er best for demokratiet med en viss statlig og politisk kontroll, samtidig som flere klart er mot diskriminering av innvandrere og kvinner. Kanskje viser materialet en tendens til at jenter har tro på at det er gjennom forordninger og statlig påvirkning man kan komme fram til et tolerant og harmonisk samfunn? Noe av den samme tendensen viste seg også blant elevene i grunnskolen, men den var svakere der enn i videregående skole.

Hjemmebakgrunn

Elevenes hjemmebakgrunn slik den kommer til uttrykk gjennom antall bøker hjemme, gir forskjeller i materialet. Når de to yttergruppene – de som har mindre enn 51 bøker hjemme og de som har over 500 bøker – sammenliknes finner vi forskjeller på 10 prosentpoeng eller mer på 19 av utsagnene. Det er ett klart mønster i elevenes svar: Elever fra hjem med mange bøker gir uttrykk for større tilslutning til hva som er bra for demokratiet enn elevene fra hjem med få bøker.

Vi finner også samvariasjoner mellom bakgrunnsvariablene planer for videre utdanning og mors og fars utdanning, og mange av utsagnene om oppfatninger av demokrati. Variabelen «planer for videre utdanning» gir størst korrelasjon. Alle samvariasjoner som har en korrelasjon på minst $r = 0,20$, dreier seg om ytrings- og organisasjonsfrihet.

Forskjeller mellom høyeste og laveste kognitive kvartil

I tabell 4.5 står tilslutningen hvert av utsagnene fikk fra elevene som skåret i henholdsvis det høyest skårende og det lavest skårende kognitive kvartilet.

Tabell 4.5: Hva er bra for demokratiet? Rangert tabell over forskjeller mellom elevene i høyeste og laveste kognitive kvartil (fordeling i prosent)

		Forskjell	Ganske bra / svært bra Høyeste kvartil	Ganske bra / svært bra Laveste kvartil
A4	Hvis staten ikke kontrollerer avisene, er det	62	89	27
A12	Hvis politikere (ikke) har innflytelse på dommere og rettsvesen, er det	48	92	44
A24	Hvis man (ikke) uten forbehold stoler på politiske ledere, er det	45	91	46
A18	Når folk er med i politiske partier for å påvirke styre og stell, er det	42	93	51
A19	Hvis det finnes lover som blir forandret fordi kvinner mener de er urettferdige mot dem, er det	42	82	40
A20	Hvis alle TV-kanaler (ikke) mener det samme om politiske spørsmål, er det	42	95	53
A17	Når politiske partier har forskjellige meninger om viktige saker, er det	37	94	57
A25	Når folk deltar i en fredelig demonstrasjon mot en lov de mener er urettferdig, er det	37	98	61
A14	Når det er skille mellom kirke og stat i et land, er det	36	69	33
A21	Når folk nekter å følge en lov som krenker menneskerettigheter, er det	35	58	23
A6	Hvis mange selskaper eier avisene i et land, er det	31	99	68
A11	Når innbyggerne fritt kan velge politiske ledere, er det	31	98	67
A16	Hvis alle er sikret en minimums levestandard, er det	31	89	58
A2	Hvis det er små forskjeller i inntekt og formue mellom fattig og rik, er det	29	82	53
A8	Hvis det (ikke) forventes at innvandrere skal kvitte seg med språk og skikker fra sitt fedreland, er det	29	81	52
A23	Hvis rike forretningsfolk (ikke) har større innflytelse over styre og stell enn andre, er det	28	97	69
A10	Hvis innbyggere som kritiserer regjeringen (ikke) får forbud mot å tale på offentlige møter, er det	27	97	70
A7	Når befolkningen krever politiske og sosiale rettigheter, er det	26	89	63
A3	Hvis politiske ledere (ikke) gir sine familiemedlemmer jobber i det offentlige, er det	25	94	69
A1	Når alle har rett til å uttrykke sine meninger fritt, er det	22	99	77
A13	Når det finnes mange organisasjoner som folk kan melde seg inn i, er det	22	97	75
A9	Når politiske partier har regler som støtter kvinner som politiske ledere, er det	18	78	60
A22	Hvis det er forbud mot å trykke artikler som kan komme til å henge ut bestemte folkegrupper, er det	17	54	37
A5	Når det ikke legges noen begrensninger på det private næringsliv, er det	16	40	24
A15	Hvis unge mennesker er forpliktet til å gjøre sitt beste for lokalsamfunnet, er det	(-)11	48	59

Det klare mønsteret er at andelen av elever som skårer høyt på den kognitive del av undersøkelsen, langt sterkere uttrykker hva som er bra og ikke bra for demokratiet enn andelen av elever som skårer lavest. Også i 9. klasse var forskjellen mellom det høyest skårende og det lavest skårende kvartilet stor. Vi finner et unntak i videregående skole: Det er flere av elevene i det lavest skårende kvartilet enn i det høyest skårende kvartilet som mener unge mennesker er forpliktet til å gjøre sitt beste for lokalsamfunnet.

En forklaring til det klare mønsteret kan være at det er stor enighet om svært mange av utsagnene i det norske samfunnet, slik at de nærmest er som fakta å regne. Det betyr at elever som har gode kunnskaper og ferdigheter på området, også har kunnskaper om demokrati: Det er like mye noe man *vet* som det er en *ideell oppfatning*. Når det gjelder utsagn der prinsipper settes mot hverandre, er det også klart at gode ferdigheter i å resonnerer og kunnskaper om demokrati kommer til nytte når elevene skal forholde seg til slike utsagn.

Hvor konsekvent svarer elevene?

For å analysere dette har vi tatt i bruk SOLO-taksonomien (Structure of observed Learning Outcome). Den er utarbeidet av Biggs og Collis (1982) som et hjelpemiddel for å vurdere elevsvar på oppgaver og prøver. Det er en taksonomi med fem nivåer som spenner fra enkle enfaktor-forklaringer i svar til flerdimensjonale forklaringer som elevene tar i bruk når de løser problemorienterte oppgaver.

Vi bruker taksonomien når vi sammenlikner elevenes svar på utsagn som tar opp noenlunde det samme temaet: Svarer de på utsagnene ut fra et emosjonelt betinget ståsted, eller tenker de mer abstrakt og prinsipielt?

Vi har valgt å bruke to av nivåene i SOLO-taksonomien for å belyse dette:

Tabell 4.6: To av SOLO-taksonomiens fem nivåer

Nivå	Beskrivelse
1. Pre-strukturelt (inkonsekvent)	Løsningen er irrelevant og/eller emosjonell i forhold til de forutsetninger oppgaven bygger på.
4. Relasjonelt (konsekvent)	Løsningen viser ferdighet i å bruke flere momenter i forklaringen – og i å vise hvordan disse kan henge sammen. <i>Alternative</i> forklaringer og perspektiver savnes imidlertid.

Disse to nivåene gjør det mulig å skille mellom dem som mer tenker usammenhengende i forhold til dem som tenker ut fra forståelse av demokratiske prinsipper. Den første gruppen vil svare inkonsekvent på utsagn som handler om det samme, mens den andre gruppen vil svare konsekvent. Det er likevel ikke mulig å trekke noen helt klare konklusjoner i enhver sammenheng fordi flere av utsagnene er flertydige og dermed gir rom for ulike

tolkninger. Av den grunn kan det være konsekvens i svarene selv om det ved første øyekast ikke ser slik ut.

Ytringsfrihet

Tabell 4.7: Utsagn om ytringsfrihet Forskjell mellom høyeste og laveste kognitive kvartil (fordeling i prosent)

		Forskjell	Ganske bra / svært bra Laveste kvartil	Ganske bra / svært bra Høyeste kvartil
A4	Hvis staten ikke kontrollerer avisene, er det bra for demokratiet.	62	27	89
A21	Når folk nekter å følge en lov som krenker menneskerettigheter, er det bra for demokratiet	35	23	58
A10	Hvis innbyggere som kritiserer regjeringen (ikke) får forbud mot å tale på offentlige møter, er det bra for demokratiet	27	70	97
A1	Når alle har rett til å uttrykke sine meninger fritt, er det bra for demokratiet.	22	77	99
A22	Hvis det er forbud mot å trykke artikler som kan komme til å henge ut bestemte folkegrupper, er det bra for demokratiet.	17	37	54

Utsagnene A1 og A4 er ganske entydige, men som tidligere nevnt, synes det som om A4 kan være vanskelig å oppfatte. Vi ser at forskjellen mellom høyt og lavt kvartil er størst her (62 prosentpoeng). På de andre utsagnene er forskjellen henholdsvis 35, 27 og 17 prosentpoeng.

Både utsagn A21 og A22 deler hele elevgruppen omtrent på midten tross at det er stor forskjell på svarene fra elevene i de to kognitive kvartilene. Det ene utsagnet handler om at man bør nekte å følge en lov som krenker menneskerettighetene. Å nekte å følge en lov, kan for mange stå som en for voldsom reaksjonsform. Det finnes andre måter å arbeide for lovendringer på. Derfor trenger man ikke være mot menneskerettighetene når man svarer negativt på dette utsagnet. Det andre utsagnet handler om hvorvidt avisene skal kunne trykke diskriminerende artikler. Her må elevene vurdere ytringsfriheten opp mot §135A (om diskriminering) i straffeloven. Det er et svakt flertall for at det er bra for demokratiet å trykke slike artikler i det lavest skårende kvartilet, mens det er et flertall mot å trykke diskriminerende artikler blant elevene i det høyest skårende kvartilet.

De aller fleste elevene mener det ikke er bra for demokratiet dersom folk som er kritiske får forbud mot å tale på offentlige møter. Likevel er det ganske stor forskjell på hvor stor støtten er mellom elevene i det høyest skårende kvartilet og de i det lavest skårende kvartilet: 27 prosentpoeng.

De aller fleste elevene forholder seg relasjonelt eller konsekvent til utsagnene. De som svarer prestrukturelt eller inkonsekvent på dem, er for eksempel uenig i at man skal ha rett til å uttrykke sin mening, samtidig som de mener at man kan skrive diskriminerende om en gruppe – eller at staten skal kontrollere avisene, samtidig som man kan skrive diskriminerende artikler – eller at staten ikke kontrollerer avisene, samtidig som innbyggere får taleforbud.

Når man sammenlikner A4 og A22 er det 23% av elevene i det lavest skårende kvartilet som mener at avisene ikke skal kunne trykke hva de vil, samtidig som de mener at man skal kunne trykke diskriminerende artikler om en gruppe. Bare 2% av elevene i den høyest skårende gruppen er av samme mening. Det er med andre ord en ganske stor gruppe blant elevene i det laveste kvartilet som tenker inkonsekvent. Sammenliknet med 9.-klassingene har det nærmest ikke skjedd noen endring. Der var resultatet 25% og 3%.

Formuleringen av utsagn A4 om statlig kontroll av avisene er vanskelig fordi utsagnet inneholder en nektelse – *ikke kontrollere*. Dette kan ha ført til at elever har misforstått utsagnet, og dermed kan det være en årsak til at elevenes svar virker inkonsekvente. Likevel er det såpass mange elever (nesten én av fire) som har svart på utsagnene på en selvmotsigende måte, at det er grunn til å anta at det er mange elever som *har* disse oppfatningene.

Vi finner også inkonsekvens i svarene til en liten gruppe elever når vi sammenlikner svarene på A10 og A1 og på A10 og A4. Størst er forskjellen mellom kvartilene når det gjelder å svare inkonsekvent på A1 og A10. 8% av elevene i det laveste kvartilet mener det er bra at alle får uttrykke seg fritt, samtidig som de synes det er bra at kritiske røster får taleforbud. Ingen av elevene i det høyest skårende kvartilet har svart på samme måte. Forskjellen mellom gruppene på den andre sammenlikningen er mer marginale: henholdsvis 5% og 2%. A4 er, som nevnt, problematisk fordi det kan virke som om svaret i mange tilfeller mer kartlegger elevenes evne til å oppfatte innholdet enn deres oppfatning av saken.

Når det gjelder en sammenlikning mellom A10 og A22, kan elevene svare konsekvent på flere måter når de forholder seg til de to utsagnene. Det er selvsagt konsekvens i at man mener man skal kunne skrive det man vil og tale om det man vil. Det er også en form for konsekvens i å nekte folk å tale og å ønske forbud mot diskriminerende artikler eller å ha talefrihet og samtidig ha forbud mot å diskriminere. Det er inkonsekvens i tenkningen når man er for å kunne skrive diskriminerende artikler samtidig som man mener folk skal få forbud mot å tale. 6% av elevene i det lavest skårende kvartilet og 1% i det høyest skårende svarer slik.

De fleste elevene synes å svare rimelig konsekvent, og det ser ut til å være en sammenheng mellom konsekvens/inkonsekvens og kognitiv skåre.

Åpent klasseromsklima

Elevenes oppfatning av demokrati påvirkes også av elevenes oppfatning av klasseromsklimaet, selv om forskjellene ikke er så store som for den kognitive delen av undersøkelsen. Sammenlikner vi elevene som sterkest opplever et åpent klasseromsklima (øvre kvartil) med de som svakest opplever det (nedre kvartil), finner vi en forskjell på 10 prosentpoeng på 12 av utsagnene.

Alle fire utsagnene som dreier seg om likestilling og diskriminering er blant dem der forskjellen er størst. Forskjellen er mellom 10 og 16 prosentpoeng. Dette kan selvfølgelig ses på som et uttrykk for at elevene som opplever klasserommet som åpent, er elever som har et «åpent syn» generelt sett: De er rett og slett mer åpne og aksepterende overfor andre. Vi vet fra før at jenter er noe mer likestillingsorienterte og aksepterende overfor innvandrere, og når vi ser på kjønnsfordelingen i det høyeste og laveste kvartilet, er det et stort flertall av jenter i det høyeste kvartilet og et like klart flertall av gutter i det laveste. Det er med andre ord en kjønnsforskjell som kommer til uttrykk her – vel så meget som at det dreier seg om åpent klasseromsklima. Dette viser seg ved at forskjellen mellom de to gruppene er ikke så veldig stor når det gjelder jentene, mens det er langt større forskjeller for gutter som opplever et åpent klasseromsklima og dem som ikke gjør det.

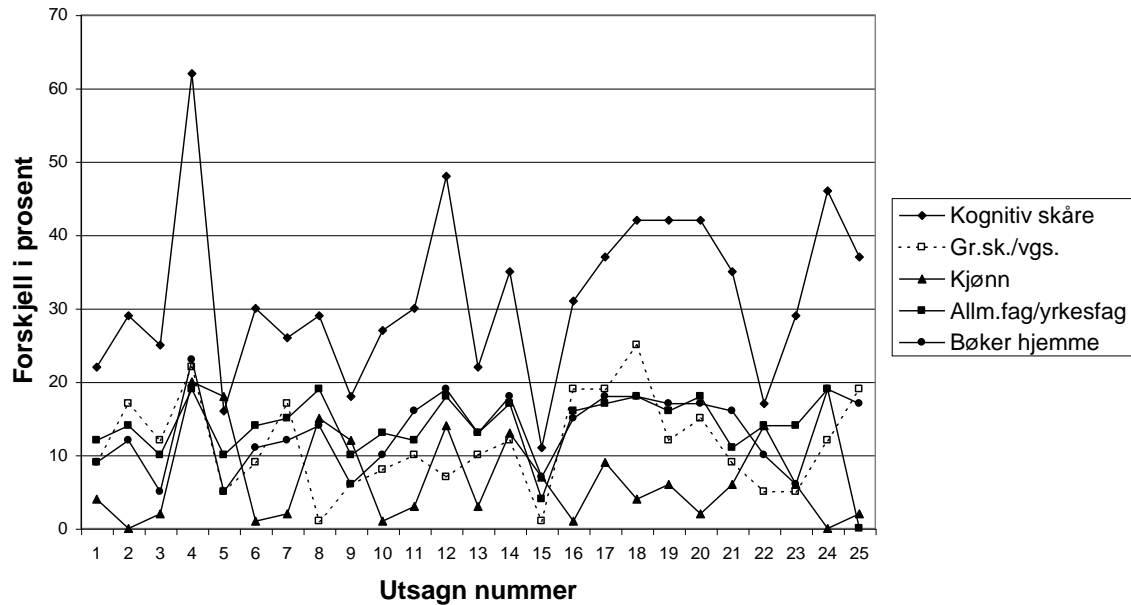
Betydningen av elevdeltakelse

Også når det gjelder betydningen av elevdeltakelse finner vi forskjeller på flere av utsagnene. Deler vi inn elevene i de som sterkest betoner betydningen av elevdeltakelse (øvre kvartil) med de som betoner det mindre sterkt (nedre kvartil), finner vi forskjeller på mer enn 10 prosentpoeng på 15 av utsagnene. Størst er forskjellen på utsagnet om å delta i politiske partier for å påvirke styre og stell (24 prosentpoeng) og når det gjelder å nekte å følge en lov som krenker menneskerettigheter (21 prosentpoeng). Elevene som sterkest betoner betydningen av elevdeltakelse gir sterkest støtte til utsagnene.

Mens utsagn om likestilling og diskriminering skilte klart mellom elevene i det høyeste og elevene i det laveste kvartilet når det gjaldt åpent klasseromsklima, er bare to av utsagnene klart utslagsgivende her. Det er i første rekke utsagn som kan forbindes med ytrings- og organisasjonsfrihet som påvirkes av denne bakgrunnsfaktoren.

De ulike bakgrunnsvariablene sett i sammenheng

Diagram 4.8 viser forskjellsutslagene for de ulike bakgrunnsvariablene. Utslagene for kognitive skåre skiller seg klart fra de andre. Den faktoren som skiller minst mellom elevene, er kjønn.

Figur 4.8 Forskjellene for noen av bakgrunnsvariablene som er undersøkt

Norge i forhold til andre land

Internasjonal skala

Generelt sett er det stor enighet blant elevene i alle land om hva som er bra og hva som ikke er bra for demokratiet. For eksempel mener over 90% av elevene i de 14 deltakende landene at det er bra for demokratiet at alle har rett til å uttrykke sine meninger fritt (A1), at det er mange politiske organisasjoner folk kan melde seg inn i (A13) og at man fritt kan velge politiske ledere (A11). Over 80% mener det er bra eller svært bra når alle er sikret en minimum levestandard (A16), at folk kan delta i fredelige demonstrasjoner mot en lov de mener er urettferdig (A25) – her var den norske tilslutningen over 90% – at folk kan kreve politisk og sosial rettferdighet (A7) og at politiske partier har regler som støtter kvinner som politiske ledere (A9). I tillegg mente over 80% av de norske elevene, flere enn internasjonalt, at det var bra for demokratiet når politiske partier har forskjellige meninger om viktige saker, når folk er med i politiske partier for å påvirke styre og stell, og når det er små forskjeller i inntekt og formue mellom fattig og rik.

Tallene gjengitt i tabell 4.9. Tallene er høyere her enn det som kom fram i tabell 4.1 og utover. Det skyldes at *vet ikke / passer ikke*-gruppen er tatt ut, og at bare de som har tatt stilling til utsagnene er medregnet. Allmennfag er tatt med spesielt fordi tallene fra dette skoleslaget passer bedre som internasjonalt sammenlikningsgrunnlag enn tallene for alle elevene i Norge.

Tabell 4.9: Hva er bra for demokratiet? Svar fra alle i videregående skole, fra elevene i allmennfag og det internasjonale gjennomsnittet (fordeling i prosent)

		Ganske bra / svært bra	Ganske bra / svært bra	Ganske bra / svært bra
		Alle Norge	Allm.fag Norge	Int.gj.snitt
A1	Når alle har rett til å uttrykke sine meninger fritt, er det	96	98	96
A13	Når det fins mange organisasjoner som folk kan melde seg inn i, er det	94	97	91
A25	Når folk deltar i en fredelig demonstrasjon mot en lov de mener er urettferdig, er det	91	96	86
A11	Når innbyggere fritt kan velge politiske ledere, er det	90	93	94
A16	Hvis alle er sikret en minimums levestandard, er det	89	93	88
A7	Når befolkningen krever politiske og sosiale rettigheter, er det	88	91	85
A9	Når politiske partier har regler som støtter kvinner som politiske ledere, er det	82	83	83

Stort sett er den norske svarandelen høyere enn den internasjonale, og dette blir enda tydeligere om man sammenlikner med elevene fra allmennfag. Et utsagn som skiller seg litt ut, er A11 om å velge politiske ledere. Utsagnet får en tilslutning fra de norske elevene som er litt lavere enn det internasjonale gjennomsnittet. Ut fra hvordan elevene ellers har svart på utsagnene, er det vanskelig å se noen grunn til at litt færre norske elever ser på utsagnet som bra for demokratiet. Det er mulig at elevene har tolket formuleringen *fritt kan velge politiske ledere* dithen at alle stemmeberettigede i landet er med på å velge dem, samtidig som de vet at det ikke er slik det foregår i Norge. I og med at så mange ikke er medlemmer i politiske partier, føler de kanskje at det er vanskelig å ha noen innflytelse på hvem som velges som leder. Uansett er forskjellen liten om man bare sammenlikner med allmennfag.

Særlig de norske elevene på allmennfag ser på det å delta i fredelige demonstrasjoner som bra for demokratiet (A25). Her ligger de norske elevene 8 prosentpoeng over det internasjonale gjennomsnittet. I denne sammenhengen er dette høyt fordi det ellers er så små forskjeller, men i forhold til variasjonene i det norske materialet, er utslaget relativt lite.

Hva mener så elevene er dårlig eller ikke bra for demokratiet? Fire utsagn er internasjonalt 90% eller flere av elevene enige om. Disse utsagnene er vist i tabell 4.10.

På tre av utsagnene er de norske svarene enda mer entydige enn det internasjonale gjennomsnittet. I tillegg mente over 90% av de norske elevene at det var ugunstig for demokratiet *dersom folk som kritiserer regjeringen, fikk*

forbud mot å tale på offentlige møter (A10). Nesten 90% mente også at det var svært dårlig eller ikke så bra for demokratiet hvis alle tv-kanaler mente det samme om politiske spørsmål (A20). Over 80% så en fare ved uten forbehold å stole på politiske ledere (A24), mens over 80% av elevene på allmennfag mente det ikke var bra for demokratiet dersom det forventes at innvandrere skal kvitte seg med språk og skikker fra sitt fedreland (A8).

Tabell 4.10: Hva er ikke bra for demokratiet? Svar fra alle elevene i videregående skole, elevene på allmennfag og det internasjonale gjennomsnittet (fordeling i prosent)

		Svært dårlig / ikke så bra	Svært dårlig / ikke så bra	Svært dårlig / ikke så bra
		Alle Norge	Allm.fag Norge	Int.gj.snitt
A12	Hvis politikere har innflytelse på dommere og rettsvesen, er det	79	86	91
A3	Hvis politiske ledere gir sine familie-medlemmer jobber i det offentlige, er det	92	95	92
A6	Hvis ett selskap eier alle avisene i et land, er det	93	97	91
A23	Hvis rike forretningsfolk har større innflytelse over styre og stell enn andre, er det	94	96	94

Utsagn A12: *Hvis politikere har innflytelse på dommere og rettsvesen, er det ...* får relativt lav norsk oppslutning. Også de norske 14-åringene hadde problemer med dette utsagnet. Svarene kan selvfølgelig tolkes dithen at mange norske elever ikke har forstått en fundamental del av maktfordelingsprinsippet og dermed har en ganske overflatisk forståelse av hva demokrati innebærer. Svarene kan også være påvirket av at elevene vet at dommere blir utnevnt i statsråd, og at politikere dermed har innflytelse på dommere og rettsvesen. Videre er det Stortinget som gir lover, noe som også gir innflytelse på rettsvesenet. At politikere direkte skal influere på en rettssak, er nok en svært fremmed tanke for elevene, og neppe det som har gjort at mange har svart som de har. Da burde også flere ha gitt støtte til at politiske ledere måtte ha lov til å gi familiemedlemmer jobber i det offentlige (A3). Men her svarer flere av de norske elevene at det ikke er bra for demokratiet. Det ser ut til at svaret kan være noe avhengig av kunnskaper i og med at elever på allmennfag ligger langt nærmere det internasjonale gjennomsnittet.

Hovedtrekk ved elevenes oppfatninger av demokrati

Internasjonalt og i Norge slutter elevene seg til allment aksepterte oppfatninger av hva som er bra eller dårlig for demokratiet. De mener det er bra for demokratiet når alle har rett til fritt å uttrykke sine meninger, når det finnes mange organisasjoner som folk kan melde seg inn i, når folk deltar i en fredelig

demonstrasjon mot en lov de mener er urettferdig, når innbyggerne fritt kan velge politiske ledere, hvis alle er sikret en minimums levestandard, når folk krever politiske og sosiale rettigheter, og når partiene har regler for å støtte kvinner som politiske ledere. Politikere bør ikke ha innflytelse på dommere og rettsvesen, politiske ledere må ikke gi sine familiemedlemmer jobber i det offentlige, ett selskap bør ikke eie alle avisene, og rike bør ikke ha større innflytelse enn andre. I Norge er det dessuten stor enighet om at det er bra for demokratiet når politiske partier har forskjellige meninger om viktige saker, når folk er med i politiske partier, og når det er små forskjeller i inntekt og formue mellom fattig og rik. Videre mener et stort flertall i Norge at det er dårlig for demokratiet dersom opposisjonelle får taleforbud, dersom alle tv-kanaler ga uttrykk for de samme meninger, dersom man uten forbehold stoler på politiske ledere, og dersom man forventer at innvandrere skal kvitte seg med eget språk og egen kultur.

Jentene i Norge ønsker noe mer kontroll av pressefriheten og av det private næringsliv enn det guttene gjør, mens mange av de norske guttene mener mest mulig ytringsfrihet er bra for demokratiet. Selv om de norske guttene er blant de mest likestillingsorienterte i den internasjonale undersøkelsen, er det et klart skille i forhold til jentene. Guttene er dessuten mer restriktive overfor innvandrere. Dette kan tyde på at en del gutter er noe mer opptatt av størst mulig frihet for seg selv, men at de ikke nødvendigvis ønsker å dele denne friheten med andre.

Kognitiv skåre er den bakgrunnsfaktoren som desidert slår sterkest ut. Elever i det høyest skårende kvartilet har en langt mer avklart oppfatning av demokratiet enn elever i det lavest skårende. Forskjellene viser også den tydelige sammenhengen det er mellom på den ene siden gode kunnskaper om demokrati og ferdigheter i demokratisk tenkemåte og oppfatninger av demokrati på den andre siden.

Elevenes hjemmebakgrunn har noen betydning for hvordan de svarer. Dette viser at det kan være vanskelig å skille mellom skolefaktorer og ballasten elevene har når de kommer på skolen. Den viktigste skolefaktoren, kognitiv skåre, henger også sammen med hjemmebakgrunn.

Når vi vurderer elevenes svar på utsagn som omhandler noe av det samme, viser det seg at ikke alle elever svarer like konsekvent på dem. Det kvartilet som skårer høyest på den kognitive delen av undersøkelsen, svarer langt mer konsekvent og i forhold til demokratiske prinsipper enn det kvartilet som skårer lavest på den kognitive delen. I den siste gruppen er det langt flere elever som svarer prestrukturelt og emosjonelt – uten å se sammenhengen mellom utsagnene.

Oppfatninger av den gode samfunnsborger

Den internasjonale kartleggingen har vært opptatt av hva som kjennetegner en god voksen samfunnsborger. Utsagnene man valgte å bruke for å kartlegge elevenes oppfatning av den gode voksne samfunnsborgeren handler blant annet om ulike rettigheter og plikter som en ideell samfunnsborger bør ha. I tillegg var det noen utsagn der elevene måtte vurdere sider ved samfunnsborgeren opp mot hverandre.

Hovedresultater

- Nesten alle elevene er enige om at en god, voksen samfunnsborger adlyder lovene, gjør noe for å beskytte miljøet, støtter arbeid for menneskerettigheter, er glad i landet sitt og stemmer ved alle valg.
- Elevene er mer positive til en deltakerorientert samfunnsborger enn til en representativt orientert samfunnsborger.
- Tendensen til sterkere deltakerorientering er enda klarere i videregående skole enn i grunnskolen. Den er også klarere på allmennfag enn på yrkesfag.
- Det kan virke som om begreper som politikere og politikk «skremmer» elevene. Utsagn som inneholder slike begreper får en relativt lav tilslutning.
- Elever med høy skåre på den kognitive testen er mer positive til den deltakerorienterte samfunnsborgeren enn de som har lav skåre, jenter er mer positive enn gutter.
- Norske elever skiller seg ut ved at de ligger under det internasjonale gjennomsnittet når det gjelder støtte til den representativt orienterte samfunnsborgeren, men over gjennomsnittet når det gjelder støtte til den deltakerorienterte samfunnsborgeren.

En god voksen samfunnsborger

Elevene ble bedt om å forholde seg til 15 utsagn og bedømme dem ut fra en firedelt skala alt etter hvor viktig de synes innholdet var for det å være en god samfunnsborger. De kunne i tillegg krysse av for *vet ikke*. Alle utsagnene begynte med: *En god voksen samfunnsborger..*

I tabell 4.11 presenteres de norske elevenes svar på de 15 spørsmålene som dreier seg om å være en god, voksen samfunnsborger. Prosentandelen av *viktig* og *svært viktig* er slått sammen, slik at alle de positive svarene ses under ett. På samme måte er *ikke så viktig* og *lite viktig* slått sammen slik at de som stiller seg negativt til et utsagn, også ses under ett.

Tabell 4.11: En god voksen samfunnsborger. Rangert etter betydning (fordeling i prosent)

En god voksen samfunnsborger		Ikke så viktig / lite viktig	Viktig / svært viktig	Vet ikke
B1	adlyder lovene	3	95	2
B13	gjør noe for å beskytte miljøet	8	90	2
B11	støtter opp om arbeid for menneskerettigheter	9	88	3
B14	er glad i sitt land og støtter opp om det	11	87	2
B9	arbeider til beste for folk i lokalsamfunnet	12	85	3
B4	arbeider hardt	15	83	2
B2	stemmer ved alle valg	17	82	1
B15	er uvillig til å følge en lov som krenker menneskerettigheter	15	76	9
B8	følger med på politiske spørsmål i aviser, radio eller TV	23	75	2
B7	er villig til å gjøre militærtjeneste for å forsvare landet	23	75	2
B5	vil delta i en fredelig demonstrasjon mot en lov han/hun mener er urettferdig	23	74	3
B6	kjenner landets historie	39	59	2
B10	viser respekt for politiske ledere	44	52	4
B12	deltar ofte i politiske diskusjoner	60	37	3
B3	er medlem av et politisk parti	79	19	2

Nesten halvparten av utsagnene blir sett på som *viktige / svært viktige* av over 80% av elevene. Det er bare fire utsagn som ikke støttes av mer enn tre fjerdedeler av elevene. Med andre ord er det stor enighet om 11 utsagn. To av dem som får positiv støtte fra over 80% av elevene, er allment akseptert som viktige sider ved det å være en god samfunnsborger: *å adlyde lovene* og *stemme ved alle valg*. Det kan være interessant å merke seg at prosentandelen elever som mener det er viktig å stemme, er ganske mye større enn valgdeltakelsen ved de siste valgene. To saker som det både i samfunnsdebatten og i læreplaner og i skolen legges stor vekt på, får også meget stor tilslutning: *å arbeide for menneskerettighetene* og *beskytte miljøet*. Det som ellers er et kjennetegn ved disse to sakene, er at utenomparlamentariske organisasjoner ofte får satt mediasøkelys på dem. De to siste utsagnene som får bred støtte, kan oppleves som mer «upolitiske». Det dreier seg om å arbeide hardt og arbeide til beste for folk i lokalsamfunnet.

Det siste utsagnet som de fleste svarer svært positivt på, dreier seg om *å være glad i landet sitt og støtte opp om det*. 87% svarer positivt på dette utsagnet. I forbindelse med holdninger til landet vårt, ble elevene spurt om de var *glad i Norge* (E7). 90% var *enig/svært enig* i dette utsagnet. Det er ikke bare noe de forbinder med det å være en god voksen samfunnsborger, de *er* det også.

Tre av de fire utsagnene som inneholder ordet *politisk* får lavere og til dels liten støtte (B10, B12 og B3). Dermed kan det virke som om det ikke er den aktive, politiske deltaker i et representativt demokrati elevene vektlegger, men den som gjør sin plikt – og like gjerne gjennom utenomparlamentariske organisasjoner, møter og opptog som gjennom politisk valgte organer. Også blant elevene på ungdomstrinnet fant vi den samme tendensen til at tilslutningen sank når ordene *politisk/politikk/politiker* dukket opp.

Det er tre utsagn i seksjonen som omfatter oppfatninger av demokratiet, som i innhold kan minne om tre av utsagnene om den gode, voksne samfunnsborgeren. Nedenfor er svarene sammenholdt: *Hvis unge mennesker er forpliktet til å gjøre sitt beste for lokalsamfunnet, er det ...* (A15). 55% av elevene svarte at dette var bra for demokratiet. 90% av de som forholdt seg positive, mente også at det var *viktig* eller *svært viktig* at *En god voksen samfunnsborger arbeider til beste for lokalsamfunnet* (B9).

Videre skulle elevene forholde seg til utsagnet *Når folk deltar i en fredelig demonstrasjon mot en lov de mener er urettferdig, er det ...* (A25). 84% av elevene mente dette var bra for demokratiet. 78% av disse mente også at *En god voksen samfunnsborger vil delta i en fredelig demonstrasjon mot en lov han/hun mener er urettferdig* (B5). Sammenlikner vi på samme måte svarene på utsagn A21 og B15 – *Når folk nekter å følge en lov som krenker menneskerettigheter, er det ...* og *En god voksen samfunnsborger er uvillig til å følge en lov som krenker menneskerettigheter* svarer 88% av de som har svart positivt på A21, også positivt på B15. Igjen virker det som om svært mange av elevene mener dette er viktige sider ved demokratiet, og dermed også forbinder saksforholdene med en god voksen samfunnsborger.

Antall *vet ikke*-svar på utsagn om samfunnsborgerskap er meget lav. Det eneste utsagnet om den gode, voksne samfunnsborgeren der *vet ikke*-prosenten er relativt høy, er hvorvidt man er uvillig til å følge en lov som krenker menneskerettigheter (9%). Det er nettopp lydighet overfor loven og arbeidet for menneskeretter flest elever vurderer som viktige kjennetegn ved den gode samfunnsborgeren. I dette utsagnet møtte dermed elevene to motstridende hensyn som de måtte vurdere mot hverandre. Majoriteten av elevene (76%) lot, i denne konteksten, menneskerettighetene veie tyngre enn lydighet overfor loven.

Vi kan imidlertid ikke trekke den slutning at elevene legger større vekt på menneskerettigheter enn på overholdelse av en lov i enhver sammenheng. Elevene svarer nemlig annerledes på et liknende spørsmål som er stilt i forbindelse med hva som er bra eller ikke bra for demokratiet. *Når folk nekter å følge en lov som krenker menneskeretter*, vurderes det som dårlig for demokratiet av 46% av elevene. Litt færre (44%) er av den oppfatning at det er bra for demokratiet, mens 10% svarer *vet ikke*. Den ulike oppfatningen av den samme problematikken kan skyldes måten spørsmålene ble stilt på. I det første

tilfellet er det tale om å være «uvillig» til å følge en lov. I det andre er det å «nekte å følge» en lov som står i fokus. Å nekte å gjøre noe er mye mer ytterliggående enn å være uvillig til å gjøre noe. Elevenes svar kan tyde på at de mener det er bedre å støtte en god sak enn å foreta seg en mer aktivistisk handling. Dette stemmer dessuten godt overens med at omtrent alle elevene mener at en god, voksen samfunnsborger adlyder lovene.

I det bildet som tegner seg av norske 18-åringers forestilling om den gode samfunnsborgeren, er det de jordnære, positive handlingene som peker seg ut. Hun eller han *adlyder, gjør noe, støtter opp om, er glad i, arbeider til beste for, arbeider hardt og stemmer ved alle valg*. De vet hva som er viktige sider ved det ideelle demokratiet.

I denne seksjonen er variablene samlet i to konstrukter eller internasjonale samlevariabler. Den ene gir et uttrykk for en representativt orientert samfunnsborger (seks utsagn), mens den andre dreier seg om en deltakerorientert samfunnsborger (4 utsagn). Utsagnene som lå til grunn for den representativt orienterte samfunnsborgeren, var: *stemmer ved alle valg, er medlem av et politisk parti, kjenner landets historie, følger med på politiske spørsmål i aviser, radio og TV, viser respekt for politiske ledere og deltar ofte i politiske diskusjoner*. Utsagnene som lå til grunn for den deltakerorienterte samfunnsborgeren, var: *vil delta i en fredelig demonstrasjon mot en lov han/hun mener er urettferdig, arbeider til beste for folk i lokalsamfunnet, støtter opp om arbeid for menneskerettigheter, og gjør noe for å beskytte miljøet*.

På den første samlevariabelen skåret de norske elevene 9.5, mens skåren på den andre var 10.3. Elevene ga altså en sterkere støtte til den deltakerorienterte enn til den representative samfunnsborgeren i forhold til det internasjonale gjennomsnittet.

Sammenlikning mellom skoleslag

Sammenlikning mellom grunnskole og videregående skole

Når vi sammenlikner de to skoleslagene med hverandre, finner vi at det er noen forskjeller på hvordan elever i grunnskolen og i den videregående skolen svarer. Svarmønsteret er imidlertid noenlunde den samme. I tabell 4.12 er svarene fra de to skoleslagene sammenstilt. Bare utsagn der forskjellene er 9 prosentpoeng og over, er tatt med. Tabellen er rangert etter hvor stor forskjellen er mellom skoleslagene.

Prosentandelen som svarer *vet ikke* i videregående skole synker for alle utsagn. Dette fører til litt økning i forskjellen fra grunnskole til videregående skole. Elever i 9. klasse i grunnskolen og 2. klasse videregående skole tillegger de ulike utsagnene omtrent samme innbyrdes vekt. Grunnskoleelevenes positive

tilslutning til det enkelte utsagn ligger stort sett under svarene fra elevene i videregående skole. Unntakene er å vise respekt for politiske ledere og villighet til å gjøre militærtjeneste for å forsvare landet. Her svarer litt flere fra ungdomstrinnet at det kjennetegner en god samfunnsborger. Kan det være en liten tendens til at elever på ungdomstrinnet er litt mer bundet av plikter og elevene i videregående mer opptatt av rettigheter? En sekundæranalyse kan kanskje gi svar på spørsmålet.

Tabell 4.12: En god voksen samfunnsborger. Forskjell mellom 9. klasse i grunnskolen og 2. klasse i videregående skole rangert etter fallende forskjell (fordeling i prosent)

		Forskjell	Viktig / svært viktig 9. kl. gr.sk.	Viktig / svært viktig 2. kl. vgs.
B2	stemmer ved alle valg	12	70	82
B5	vil delta i en fredelig demonstrasjon mot en lov han/hun mener er urettferdig	12	62	74
B6	kjenner landets historie	11	48	59
B8	følger med på politiske spørsmål i aviser, radio og TV	10	65	75
B10	viser respekt for politiske ledere	-10	62	52
B15	er uvillig til å følge en lov som krenker menneskerettigheter	9	68	77

Svarene på to av utsagnene kan synes å stå i kontrast til hverandre. 12 prosentpoeng flere av elevene i videregående skole enn i grunnskolen mener det er viktig at en god voksen samfunnsborger stemmer ved alle valg. Samtidig mener 10 prosentpoeng færre i videregående skole enn i grunnskolen at det er viktig å vise respekt for politiske ledere. Det ville ikke være så urimelig å tenke at når man ønsker å stemme, har man tro på systemet, og har man tro på systemet, viser man respekt for systemets representanter. Likevel er det bare litt over halvparten av dem som mener voksne bør stemme, som gir uttrykk for at den gode samfunnsborger skal vise politikerne respekt. Vi finner noe av den samme tendensen når vi stiller elevene spørsmål om deres tillit til myndighetene (se slutten av kap 5).

På utsagnet om å støtte arbeidet for menneskerettigheter er det nærmest ingen forskjell fra grunnskole til videregående skole (B11). Utsagnet får den samme, unisone tilslutningen i begge skoleslag. Men når det gjelder uvilje mot å følge en lov som krenker menneskerettighetene, er det 9 prosentpoeng flere i videregående skole enn i grunnskolen som mener at det kjennetegner den gode samfunnsborger.

Både utsagn B5 og B15 dreier seg om å forholde seg aktivt til saker man støtter. Begge utsagn får omkring 10 prosentpoeng større tilslutning i videregående skole

enn i grunnskolen: Flere mener at det er viktig at man viser hva man er uenig i, ved å delta i demonstrasjoner eller velge ikke å følge en lov som krenker menneskerettighetene. Støtten stiger fra rundt to tredjedeler av elevene i grunnskolen til rundt tre fjerdedeler av elevene i videregående. Den samme tendensen kommer til syne i elevenes tilslutning til følgende utsagn: *Når folk deltar i en fredelig demonstrasjon mot en lov de mener er urettferdig, er det bra/dårlig for demokratiet* (A25). Mens utsagnet ble positivt støttet av 65% av elevene i grunnskolen, mente 84% av elevene i videregående skole at det var bra for demokratiet når folk deltar i en fredelig demonstrasjon. I forbindelse med demokratioppfatninger ble elevene også bedt om å ta stilling til om det var bra eller mindre bra for demokratiet *når folk nektet å følge en lov som krenker menneskerettighetene* (A21). Den positive tilslutningen steg med 9 prosentpoeng, det samme som for B15. Det kan virke som om det er en *mer aktiv* voksen samfunnsborger elevene ser som den ideelle. Denne tendensen øker i videregående skole.

Flere elever i videregående skole forbinder det å være en god voksen samfunnsborger med å kjenne landets historie (59%). Økningen fra grunnskolen er på 11 prosentpoeng, og et klart flertall ser på utsagnet som viktig.

Sammenlikning mellom allmennfag og yrkesfag

Stort sett er det liten forskjell i svarene til elevene i de to skoletypene: allmennfag og yrkesfag. De største forskjellene er tatt med i tabell 4.13. Det er også en viss likhet i forskjellen mellom videregående skole og grunnskole og forskjellen mellom allmennfag og yrkesfag. Der forskjellen var stor mellom grunnskole og videregående skole, er den også tydelig mellom allmennfag og yrkesfag. Er det en større prosentandel i grunnskolen som har svart positivt, er også andelen i yrkesfag den største – i de fleste tilfeller.

Tabell 4.13: En god voksen samfunnsborger. Forskjell mellom allmennfag og yrkesfag (fordeling i prosent)

		<i>Forskjell</i>	<i>Viktig / svært viktig</i> <i>Allmennfag</i>	<i>Viktig / svært viktig</i> <i>Yrkesfag</i>
B15	er uvillig til å følge en lov som krenker menneskerettigheter	12	82	70
B8	følger med på politiske spørsmål i aviser, radio og TV	14	81	67

Det er bare to utsagn der forskjellene mellom elevene på allmennfag og yrkesfag er over 10 prosentpoeng. 14 prosentpoeng færre i de yrkesfaglige studieretningene mener det er viktig at en god samfunnsborger *følger med på politiske*

spørsmål i aviser, radio og TV. 12 prosentpoeng færre mener at en god samfunnsborger er uvillig til å følge en lov som krenker menneskerettigheter.

Skal vi våge å trekke noen konklusjoner av de små forskjellene, er det at elever i allmennfag noe sterkere synes å mene at en god voksen samfunnsborger deltar i det politiske liv – om enn ikke nødvendigvis i det partipolitiske liv. Men ellers er det som slår oss mest, at det er liten forskjell mellom skoleslag og skoletyper. Dette kan tolkes som om det er stor enighet om hva en god voksen samfunnsborger kjennetegnes ved, og at allment aksepterte kjennetegn er internalisert i elevene.

Tar vi for oss de to samlevariablene og sammenlikner gjennomsnittet for elever på allmennfag og for elever på yrkesfag, bekrefter det de små forskjellene. Det er på det nærmeste ikke forskjell i synet på den representativt orienterte samfunnsborgeren i de ulike skoletypene. Forskjellen for den deltakerorienterte samfunnsborgeren er også minimal: 10.3 på allmennfag og 10.2 på yrkesfag.

Andre sammenlikninger av de norske elevenes svar

Det er stort sett små forskjeller mellom elevenes svar på de enkelte utsagnene i denne delen av kartleggingen når vi bruker bakgrunnsfaktorene. Verken kjønn eller hjemmebakgrunn synes å ha større betydning for hvordan elevene svarer. Men jenter på både allmennfag og yrkesfag skilte seg ut ved å mene at en god voksen samfunnsborger er noe mer deltakerorientert. Gjennomsnittet på de to samlevariablene viser svært liten forskjell mellom gutters og jenters oppfatning av den representativt orienterte samfunnsborgeren. Jentene er et kvart standardavvik mer støttende til den deltakerorienterte samfunnsborgeren. Den gode voksne samfunnsborger – slik jentene ser det – er mer aktiv og viser hva hun mener i enkeltsaker, og kan demonstrere for det hun synes er viktige saker.

Hjemmevariabelen – antall bøker hjemme – viser en viss forskjell. Elever som har inntil 50 bøker hjemme, støtter de to samlevariablene med et gjennomsnitt på henholdsvis 9.3 og 10.2. Elever som oppgir at de har over 500 bøker hjemme, har et gjennomsnitt på 9.6 og 10.4. Forskjellen er litt større når det gjelder den representativt orienterte samfunnsborgeren enn den deltakerorienterte.

Ellers er elever som tenker seg en videre utdanning på sju år eller mer, noe mer positive til at voksne skal stemme ved hvert valg, at kjennskap til norsk historie er viktig, og at det er viktig at voksne deltar i politiske diskusjoner. De små forskjellene når det gjelder andre bakgrunnsvariabler, understøtter at det er en stor grad av enighet om disse utsagnene i hele populasjonen.

Av de som er eller har vært medlemmer av politiske ungdomsorganisasjoner, er tilslutningen til utsagnet om at voksne bør være medlem av et politisk parti, noe høyere enn skåren for alle elevene. Blant disse synes åtte 8 prosentpoeng flere at

det er viktig med slikt medlemskap. Videre mener 13 prosentpoeng flere at det er viktig å delta i politiske diskusjoner. Vi fant ikke slike sammenhenger på grunnskolenivå.

Av elevene som oppgir at de er eller har vært medlemmer av menneskerettighets-organisasjoner, oppgir 13 prosentpoeng mer enn gjennomsnittet at de støtter fredelige demonstrasjoner, mens 18 prosentpoeng færre kan tenke seg å tjenestegjøre i forsvaret i forhold til alle elevene.

Kognitiv skåre

Når det gjelder betydningen av kognitiv skåre, er forskjellene mer markante. I tabell 4.14 er utsagn der forskjellen var 10 prosentpoeng eller mer tatt med. For hele ni av de 15 utsagnene er forskjellen så stor. Tabellen er rangert etter forskjellen i tilslutning.

Tabell 4.14: En god voksen samfunnsborger. Forskjell mellom det høyeste og det laveste kognitive kvartilet (fordeling i prosent)

		Forskjell	Viktig / svært viktig Høyeste kvartil	Viktig / svært viktig Laveste kvartil
B8	følger med på politiske spørsmål i aviser, radio og TV	20	86	66
B15	er uvillig til å følge en lov som krenker menneskerettigheter	19	87	58
B5	vil delta i en fredelig demonstrasjon mot en lov han/hun mener er urettferdig	17	82	65
B6	kjenner landets historie	18	70	52
B2	stemmer ved alle valg	15	88	73
B1	adlyder lovene	11	98	87
B11	støtter opp om arbeid for menneskerettigheter	10	90	80
B3	er medlem av et politisk parti	-10	15	25
B7	er villig til å gjøre militærtjeneste for å forsvare landet	-12	65	77

Av elevene i det laveste kvartilet synes 20 prosentpoeng færre enn i det høyeste kvartilet at det er viktig at en god voksen samfunnsborger følger med på politiske spørsmål i mediene. Færre tillegger kjennskap til landets historie særlig vekt. I forhold til det høyeste kvartilet er det heller ikke så mange som mener at en samfunnsborger skal være uvillig til å følge en lov som krenker menneskerettighetene. Stor forskjell er det også på svarene på utsagnet om voksne samfunnsborgere skal delta i fredelige demonstrasjoner.

Flere elever i det laveste kvartilet enn i det høyeste kvartilet mener det er viktig at en samfunnsborger er villig til å forsvare landet sitt (12 prosentpoeng) og er medlem av et politisk parti (10 prosentpoengs forskjell). De mener også at den

gode voksne samfunnsborgeren viser respekt for politiske ledere (8 prosentpoengs forskjell).

Selv om både det å stemme ved valg og det å adlyde lovene, får tilslutning av en majoritet av elevene i det laveste kvartilet, er det 16 prosentpoeng og 10 prosentpoeng færre som støtter de to utsagnene.

Det kan virke som om elevene i det høyeste kvartilet er klarere i støtten til en aktiv voksen samfunnsborger. Det kan se ut til å være en viss inkonsekvens i svarene fra det laveste kvartilet: Flere enn i det høyeste kvartilet støtter opp om at en samfunnsborger er medlem av et parti, og at man skal vise politiske ledere respekt. Samtidig mener likevel 10 prosentpoeng færre at det er viktig å stemme ved alle valg. Det er svært få elever som har svart så inkonsekvent, men 6% mener at en god, voksen samfunnsborger ikke trenger å stemme ved valg, samtidig som de mener at vedkommende skal vise respekt for politiske ledere. Det virker som om elever i det laveste kvartilet har en noe mer ureflektert oppfatning av hva en god voksen samfunnsborger bør gjøre.

Det er forholdsvis liten forskjell mellom elevene som har skåret høyt og lavt på den kognitive kartleggingen, når det gjelder den representativt orienterte samfunnsborgeren (9.6 og 9.4). Den deltakerorienterte samfunnsborgeren får sterkere støtte fra det høyest skårende kvartilet enn fra det lavest skårende. Forskjellen er et kvart standardavvik (10.5 og 10.0).

Andre skolefaktorer

Hvis vi bruker samlevariabelen for åpent klasseromsklima og ser på forskjellen mellom de som opplever det sterkest og de som opplever det svakest, skiller det nær et halvt standardavvik mellom høyeste og laveste kvartil i deres syn på den representativt orienterte samfunnsborgeren, litt mindre i synet på den deltakerorienterte samfunnsborgeren.

Det er også forskjeller mellom det kvartilet som gir mest uttrykk for betydningen av elevdeltakelse og det kvartilet som gir minst uttrykk for betydning når det gjelder skåre på de to samlevariablene forbundet med den gode voksne samfunnsborger. Når det gjelder den representativt orienterte samfunnsborger, er det nærmere ett standardavviks forskjell på de to kvartilene. Det kan med andre ord virke som om det å tillegge deltakelse i skolesamfunnet stor betydning, er viktig for den oppfatningen man har om å delta i samfunnet generelt. Også når det gjelder det å være deltakerorientert, er det forskjell mellom de to gruppene. Det er omtrent et halvt standardavvik mellom dem som har deltatt i råd og så videre og de som i liten eller ingen grad har gjort det.

Norge i forhold til andre land

De to samlevariablene *den representativt orienterte samfunnsborgeren* og *den deltakerorienterte samfunnsborgeren*, ligger til grunn for sammenlikningen mellom land i den internasjonale rapporten som IEA har gitt ut.

Tabell 4.15: Den representativt orienterte samfunnsborgeren. Internasjonal skala.

Land	Grunnskole		Videregående skole		8 10 12		
	•	(0,05)	•	(0,03)	[Scale with markers]		
Chile	•	11,0 (0,05)	•	10,9 (0,03)	[Scale]		
Danmark	◆	9,1 (0,04)	◆	9,7 (0,04)	[Scale]		
Estland	◆	9,2 (0,03)	◆	9,4 (0,05)	[Scale]		
Israel	i.d.	i.d.	◆	9,8 (0,04)	[Scale]		
Kypros	s	11,5 (0,04)	s	11,9 (0,10)	[Scale]		
Latvia		10,0 (0,05)		10,0 (0,07)	[Scale]		
Norge	◆	9,3 (0,04)	◆	9,5 (0,04)	[Scale]		
Polen	•	10,9 (0,04)	•	10,7 (0,04)	[Scale]		
Portugal	•	10,1 (0,04)	◆	9,9 (0,03)	[Scale]		
Russland	◆	9,6 (0,05)	◆	9,7 (0,05)	[Scale]		
Slovenia	◆	9,5 (0,04)	◆	9,6 (0,05)	[Scale]		
Sveits (tysk)	◆	9,7 (0,05)		10,0 (0,08)	[Scale]		
Sverige		9,4 (0,05)		9,7	[Scale]		
Tsjekkia	◆	9,2 (0,05)	◆	9,2 (0,04)	[Scale]		
Int.gj.snitt		9,9 (0,01)		10,0 (0,02)	[Scale]		

Norge: videregående skole, elever allmennfag: 9,5

() Standardfeil er angitt i parentes.

i.d.: Ikke deltatt

☐ = Gjennomsnitt grunnskoleelever (± 2 SE).

◆ = Gjennomsnitt videregående elever (± 2 SE).

☐ Landets gjennomsnitt er signifikant høyere enn det internasjonale gjennomsnitt.

◆ Landets gjennomsnitt er signifikant lavere enn det internasjonale gjennomsnitt.

Source: IEA Civic Education Study, Older Population of Upper Secondary Students tested in 2000.

Tabell 4.15 viser at norske elever ligger nesten et kvart standardavvik lavere enn det internasjonale gjennomsnittet når det gjelder den representativt orienterte samfunnsborgeren (9.5 mot 10.0). Til gjengjeld er gjennomsnittet for den deltakerorienterte samfunnsborgeren (tabell 4.16) signifikant over det internasjonale gjennomsnittet (10.3 mot 9.9).

Sammenlikner vi oss med de andre nordiske landene som er med i undersøkelsen, ligger det norske gjennomsnittet for den representativt orienterte samfunnsborgeren en tanke under det svenske og det danske. Til gjengjeld har forskjellen blitt større når det gjelder den deltakerorienterte samfunnsborgeren. Både de svenske og de danske elevene i videregående skole er mindre støttende til denne samfunnsborgeren enn det elevene i grunnskolen var. I Norge er det

motsatt, slik at forskjellen har økt til et halvt standardavvik mellom Norge og Danmark.

Det kan virke som om de norske elevene blir mer demokratisk orientert dess eldre de blir – og særlig i en deltakerorientert retning. I hvert fall støtter de opp om hva som er de allment akseptert demokratiske idealene i landet.

Tabell 4.16: Den deltakerorienterte samfunnsborgeren. Internasjonal skala

Land	Grunnskole		Videregående skole		8 10 12		
	Chile	♦	10,5 (0,04)	♦	10,6 (0,04)		
Danmark	♦	9,5 (0,04)	♦	9,3 (0,04)			
Estland	♦	9,2 (0,03)	♦	8,9 (0,05)			
Israel		i.d. i.d.	♦	9,6 (0,04)			
Kypros	s	11,0 (0,04)	s	11,4 (0,10)			
Latvia	♦	9,5 (0,05)	♦	9,5 (0,07)			
Norge	♦	10,2 (0,04)	♦	10,3 (0,06)			
Polen		10,1 (0,05)		10,0 (0,05)			
Portugal	♦	10,6 (0,04)	♦	10,6 (0,05)			
Russland		9,9 (0,05)	♦	9,6 (0,04)			
Slovenia	♦	9,6 (0,04)	♦	9,6 (0,06)			
Sveits (tysk)	♦	9,6 (0,04)	♦	10,3 (0,12)			
Sverige		9,8 (0,05)		9,5			
Tsjekkia	♦	9,7 (0,05)	♦	9,6 (0,04)			
Int.gj.snitt		10,0 (0,01)		9,9 (0,02)			

Norge: videregående skole, elever allmennfag: 10,3

() Standardfeil er angitt i parentes.

i.d.: Ikke deltatt

♦ Landets gjennomsnitt er signifikant høyere enn det internasjonale gjennomsnitt.

♦ Landets gjennomsnitt er signifikant lavere enn det internasjonale gjennomsnitt.

⊖ = Gjennomsnitt grunnskoleelever (± 2 SE).

⊕ = Gjennomsnitt videregående elever (± 2 SE).

Source: IEA Civic Education Study, Older Population of Upper Secondary Students tested in 2000.

Hovedtrekk ved elevenes oppfatning av den gode samfunnsborger

I det bildet som tegner seg av norske 18-åringers oppfatning av den gode voksne samfunnsborgeren, er det de jordnære, positive handlingene som peker seg ut. Hun eller han *adlyder, gjør noe, støtter opp om, er glad i, arbeider til beste for, arbeider hardt og stemmer ved alle valg*. De vet hva som er viktige sider ved det ideelle demokratiet.

Elevene i videregående skole gir uttrykk for at en god voksen samfunnsborger både deltar i det representative systemet, og er aktivt med i deltakerdemokratiet.

At respekten for politiske ledere synker, trenger ikke bety annet enn en sunn skepsis til personer i maktposisjoner. Man skal ikke for enhver pris respektere politiske ledere, de må fortjene respekten. En slik tolkning bygger opp om den aktive demokratiske deltaker som synes å komme til syne i svarene fra elevene i videregående skole.

Det er relativt liten forskjell i synet på den gode voksne samfunnsborger mellom 14- og 18-åringer. Det er heller ikke noen store forskjeller i synet på samfunnsborgeren mellom elevene på allmennfag og på yrkesfag.

Jenter gir noe sterkere støtte til den deltakerorienterte samfunnsborgeren enn guttene gjør. Elever med høy skåre på den kognitive kartleggingen er mer positive til den deltakerorienterte samfunnsborgeren enn de med lav skåre.

Norge skiller seg fra andre land ved at gjennomsnittet for den representativt orienterte samfunnsborgeren ligger rett under det internasjonale gjennomsnittet mens gjennomsnittet for den deltakerorienterte samfunnsborgeren ligger over. I forhold til Danmark og Sverige synes de norske elevene å komme godt ut og ha et noe mer aktivt syn på hva som kjennetegner en god, voksen samfunnsborger.

Oppfatninger av hva som bør være statens ansvar

Kartleggingen av oppfatninger av hva som skal være statens ansvar, skiller seg fra de to foregående. Den største forskjellen er at oppfatninger om demokratiet og om en god samfunnsborger mer dreier seg om generelle, demokratiske prinsipper, mens statens ansvar dreier seg mer om konkrete, politiske spørsmål. Oppfatninger av hva som skal være statens ansvar i et demokrati går i mange land rett inn i dagens politiske debatt. Viktige skiller mellom partiene dreier om hvor mye staten skal ta ansvar for, og hva som skal overlates til det private næringsliv eller til den enkelte.

Hovedresultater

- Elevene ønsker en stat med stort ansvarsområde, men gir litt sterkere støtte til statens ansvar for sosiale forhold enn økonomiske forhold.
- Flere elever i videregående skole enn på ungdomstrinnet støtter en stat med stort ansvarsområde.
- Flere elever på allmennfag støtter statens ansvar for velferd, miljø, ro og orden enn elevene på yrkesfag gjør.

- Elevenes hjemmebakgrunn er av betydning for om de er positive til statens ansvar for velferd, miljø, ro og orden.
- Elevene med høyest kognitiv skåre er mer positive til at staten skal ha ansvar for mange felter, enn det elever med lavere kognitiv skåre er.
- Elevene i alle de deltakende landene slutter i stor grad opp om velferdsstaten.

Hva bør være statens ansvar?

De 12 utsagnene som er utviklet for denne seksjonen, er hentet fra flere tidligere internasjonale undersøkelser. Utgangspunktet for å ta stilling til utsagnene, var spørsmålet: *Hvilket ansvar bør staten ha?* De fire svaralternativene elevene kunne velge mellom, var: *bør absolutt ikke være, bør sannsynligvis ikke være, bør sannsynligvis være og bør absolutt være statens ansvar.* Det var også mulig å krysse av for *vet ikke*.

Internasjonalt ble det laget to samlevariabler av utsagnene over. Den ene dreide seg om «velferd, miljø, ro og orden». Den bestod av følgende sju utsagn: *sørge for grunnleggende helsetilbud for alle, sikre de eldre en anstendig levestandard, sørge for gratis utdanning for alle, sikre at menn og kvinner har de samme politiske rettigheter, kontrollere forurensning av miljøet, opprettholde ro og orden i landet og fremme ærlighet og god moral i landet.* Den andre samlevariabelen dreide seg om «arbeid og økonomi» og besto av de resterende fem utsagnene: *å garantere at alle som ønsker å arbeide, får jobb, holde kontroll med prisene, gi bedriftene den støtten de trenger for å utvikle seg, gi de arbeidsløse en anstendig levestandard og minske forskjeller i inntekt og formue mellom folk.*

Hvilke oppfatninger har norske elever av statens ansvar på ulike områder i samfunnslivet? Tabell 4.17 viser svarfordelingen for enkeltutsagnene. For å få fram hovedtendensen er de to negative og de to positive svaralternativene slått sammen.

Tabell 4.17 viser at nesten alle elevene er av den oppfatning at det offentlige bør ha ansvar på områder som eldreomsorg, grunnutdanning og helse og å sikre at menn og kvinner har samme politiske rettigheter. Nesten like stor tilslutning får utsagnene om at staten bør ha ansvar for de arbeidsløses situasjon, at miljøforurensning blir kontrollert, at det er ro og orden i landet, og at alle som ønsker å arbeide, får jobb. Også priskontroll blir sett på som statens ansvar av de aller fleste. To tredjedeler av elevene mener det er statens ansvar at bedriftene får støtte til å utvikle seg, at ærlighet og moral fremmes, og at forskjellen mellom fattig og rik minskes.

Tabell 4.17: Oppfatninger av statens ansvar. Rangert etter grad av ansvar (fordeling i prosent)

Hvilket ansvar bør staten ha?		Bør ikke være statens ansvar	Bør være statens ansvar	Vet ikke
C4	å sikre de eldre en anstendig levestandard	2	95	3
C8	å sørge for gratis grunntidning til alle	4	94	2
C3	å sørge for et grunnleggende helsetilbud for alle	6	93	1
C9	å sikre at menn og kvinner har de samme politiske rettigheter	7	90	3
C6	å gi de arbeidsløse en anstendig levestandard	10	87	3
C10	å kontrollere forurensing av miljøet	10	86	4
C11	å opprettholde ro og orden i landet	12	85	3
C1	å garantere at alle som ønsker å arbeide, får jobb	12	85	3
C2	å holde kontroll med prisene	16	79	5
C5	å gi bedriftene den støtten de trenger for å utvikle seg	26	70	4
C12	å fremme ærlighet og god moral i landet	27	68	5
C7	å minske forskjeller i inntekt og formue mellom folk	28	66	6

Vet ikke-prosenten er svært lav på de aller fleste utsagnene, men stiger litt når meningene er noe mer delte. Både den lave *vet ikke*-prosenten og den store tilslutningen de enkelte utsagnene får, synes å vise at elevene ønsker en stat som «bryr seg». Dette stemmer godt med det norske demokratiet, der staten spiller en aktiv rolle på svært mange felt.

De norske elevene støtter noe sterkere statens ansvar for «velferd, miljø, ro og orden» enn de gjør for «statens ansvar for arbeid og økonomi». Støtten til velferd, miljø, ro og orden er 10.5, som er helt likt det internasjonale gjennomsnittet. Når det gjelder arbeid og økonomi, skårer de norske elevene 10.0, mens det internasjonale gjennomsnittet er 10.3.

Sammenlikning mellom skoleslag

Sammenlikning mellom grunnskole og videregående skole

I utgangspunktet får svært mange av utsagnene stor tilslutning både i grunnskolen og i videregående skole. Likevel er flere av elevene i 2. klasse i videregående skole mer positive til utsagnene enn de elevene i 9. klasse var. *Vet ikke*-prosenten avtar, og stort sett kommer dette det rådende svaralternativet til gode. Tabell 4.18 viser de to utsagnene der forskjellene var størst, og ett der det ikke var forskjell.

Tabell 4.18: Bør være statens ansvar. Forskjeller mellom 9. klasse i grunnskolen og 2. klasse i videregående skole (fordeling i prosent)

		Forskjell	Bør være statens ansvar 9. kl. gr.sk.	Bør være statens ansvar 2.kl. vgs.
C7	å minske forskjeller i inntekt og formue mellom folk	10	56	66
C8	å sørge for gratis grunntidanning til alle	9	85	94
C12	å fremme ærlighet og god moral i landet	0	68	68

På alle utsagn unntatt ett øker tilslutningen til hva som bør være statens ansvar fra ungdomstrinnet til videregående skole, men økningen er ganske liten. Det er bare når det gjelder C7 – om å minske forskjeller i inntekt og formue mellom folk – at endringen så vidt kommer opp i et tosifret tall. Det eneste utsagnet som skiller seg ut ved at det ikke skjer noen endring, dreier seg om hvorvidt det er statens ansvar å fremme ærlighet og god moral. To tredjedeler av elevene er positive til utsagnet i begge skoleslag.

Ellers er det interessant å legge merke til at 94% av elevene mener staten må sørge for gratis grunntidanning for alle. Dette er 9 prosentpoeng høyere støtte enn i grunnskolen. For øvrig er endringene små, men viser at flere elever i den videregående skolen mer enn tilfellet var for ungdomstrinnet, ønsker en stat med et stort ansvarsområde.

Forskjellen mellom elevenes svar i grunn- og videregående skole, kommer klarere fram på de to samlevariablene. Når det gjelder statens ansvar for velferd, miljø, ro og orden øker tilslutningen fra 10.0 til 10.5 – et kvart standardavvik. For statens ansvar for arbeid og økonomi stiger tilslutningen fra 9.6 til 9.9. Begge økningene er signifikante og viser at flere elever i videregående skole enn i grunnskolen ønsker statsstyring på mange områder.

Sammenlikning mellom allmennfag og yrkesfag

Det er bare små forskjeller mellom elever på allmennfag og yrkesfag. Ingen overstiger 9 prosentpoeng. Elevene på allmennfag er noe mer positive enn elevene på yrkesfag, med unntak av ett utsagn: To prosentpoeng flere i yrkesfag støtter at staten bør ha ansvar for å gi bedriftene den støtten de trenger for å utvikle seg. Men også her er jo forskjellen minimal og understreker at på dette området skiller skoletypene seg svært lite fra hverandre. Når det likevel nevnes, er det fordi på de andre utsagnene svarer færre elever på yrkesfag enn på allmennfag positivt.

Samlevariablene viser noenlunde det samme. Når det gjelder statens ansvar for arbeid og økonomi, er forskjellen 0.1: 10.0 for elever på yrkesfag og 9.9 for

elever på allmennfag. Forskjellen er større når det gjelder statens ansvar for velferd, miljø, ro og orden. Gjennomsnitt for elever på allmennfag er 10.7, for elever yrkesfag 10.3, en forskjell på 0.4. Det siste nærmer seg en forskjell på et kvart standardavvik og viser tydelig at selv om forskjellene på enkeltutsagn er små, kommer forskjellen klarere fram på samlevariabelen.

Andre sammenlikninger av de norske elevenes svar

Kjønnsforskjeller

Jenter og gutter svarer forholdsvis likt på alle utsagnene. Det utsagnet der det er en viss forskjell, er C9: *å sikre menn og kvinner de samme politiske rettigheter*. Jentene støtter enda mer samstemt opp om at dette er en oppgave for staten. 93% av jentene har svart positivt, 87% av guttene. At forskjellen ikke er større, er kanskje mer overraskende enn at det *er* forskjell.

De to svaralternativene som blir slått sammen når prosentandelen for positive svar regnes ut, er: *bør sannsynligvis være statens ansvar* og *bør absolutt være statens ansvar*. Det er en klar gradsforskjell mellom de to utsagnene. Derfor kan det være interessant å se på forskjellen mellom jenter og gutter som har svart at det absolutt er statens ansvar å sikre menn og kvinner de samme rettighetene. Da skiller det 12 prosentpoeng.

Guttenes gjennomsnitt på samlevariabelen: arbeid og økonomi, er 9.8, jentenes 10.1. På den andre samlevariabelen om velferd, miljø, ro og orden, er forskjellene mindre: 10.4 og 10.5.

Hjemmebakgrunn

Antall bøker hjemme samvarierer med fire av utsagnene. Det dreier seg om C3 (helse), C8 (gratis grunnutdanning), C10 (forurensningskontroll) og C11 (ro og orden). Sammenlikner vi dem som oppgir at de har over 500 bøker hjemme, med dem som oppgir at de har inntil 50 bøker, gir det følgende utslag: 96% av dem som har over 500 bøker hjemme, mener at det er statens ansvar å sørge for et grunnleggende helsetilbud for alle. 87% i den andre gruppen mener det samme. Forskjellen er 9 prosentpoeng, som ikke er særlig mye. Forskjellen blir 15 prosentpoeng dersom vi sammenlikner svaralternativet *bør absolutt være statens ansvar* for de to gruppene. Den samme tendensen gjør seg gjeldende for forskjellen i svar på de andre tre utsagnene. Forskjellen er mellom 13 og 17 prosentpoeng på at det absolutt bør være statens ansvar å sørge for gratis utdanning, å sørge for forurensningskontroll og garantere ro og orden. Forskjellen i positive svar går fra 7 til 12 prosentpoeng.

Forskjellene er klart signifikante og skyldes altså ikke tilfeldigheter. Likevel er det grunn til å understreke at på tross av ulikhetene er tilslutningen fra begge

grupper om at de fire områdene hører inn under statens ansvar, meget høy og ikke mindre enn 79% for noen av gruppene.

Kognitiv skåre

Også for denne seksjonen slår kognitiv skåre ut med forskjeller. I tabell 4.19 under står de utsagnene der det er størst forskjell mellom de høyest skårende elevene og de lavest skårende. Det er satt en grense ved 10 prosentpoeng.

Tabell 4.19: Bør være statens ansvar. Forskjell mellom høyeste og laveste kognitive kvartil rangert etter fallende forskjell (fordeling i prosent)

Hvilket ansvar bør staten ha?		Forskjell	Bør være statens ansvar Høyeste kvartil	Bør være statens ansvar Laveste kvartil
C10	å kontrollere forurensing av miljøet	22	96	74
C11	å opprettholde ro og orden i landet	21	95	74
C9	å sikre at menn og kvinner har de samme politiske rettigheter	19	97	78
C6	å gi de arbeidsløse en anstendig levestandard	18	94	76
C3	å sørge for et grunnleggende helsetilbud for alle	15	98	83
C8	å sørge for gratis grunnutdanning til alle	12	98	86
C7	å minske forskjeller i inntekt og formue mellom folk	11	69	58
C4	å sikre de eldre en anstendig levestandard	10	98	88
C5	å gi bedriftene den støtten de trenger for å utvikle seg	10	75	65

I forhold til andre bakgrunnsvariabler er utslagene når det gjelder kognitiv skåre store. Det er bare tre utsagn der forskjellen er mindre enn 10 prosentpoeng. Inntrykket er at elever som skårer lavest på de kognitive spørsmålene, generelt er mer skeptiske til statlig kontroll enn det høyest skårende kvartilet er.

Ser vi på de to samlevariablene, er det en klar forskjell på støtten til velferd, miljø, ro og orden. Det høyest skårende kvartilet har en gjennomsnitt på 11.1, det lavest skårende 9.7. Disse elevene ønsker mindre statlig innsats på dette området. Det er en forskjell på 1.4, som er nesten tre kvart standardavvik. Forskjellen på samlevariabelen som omhandler arbeid og økonomi er bare 0.2 (10.0 og 9.8).

Åpent klasseromsklima

Elevers opplevelse av åpent klasseromsklima slår noe ut på de to samlevariablene om statens ansvar. Det er omtrent en tredjedels standardavvik mellom det kvartilet som opplever mest åpent klasseromsklima og det som opplever det mest lukkede når det gjelder statens ansvar for arbeid og økonomi. Det er noe

større forskjell når det gjelder statens ansvar for velferd, miljø, ro og orden. Her er det nærmere et halvt standardavvik mellom de to kvartilene.

Det er ganske stor kjønnsforskjell i de to kvartilene: Det er flere jenter enn gutter som oppfatter klasseromsklimaet som åpent, og det er langt flere gutter enn jenter som mener det motsatte. Når det gjelder samlevariabelen ansvar for arbeid og økonomi, vurderer de to kjønnene dette ganske likt. Forskjellene mellom høyeste og laveste kvartil er ganske like (0.6 for jenter, 0.4 for gutter). Når det gjelder den andre samlevariabelen, ansvar for velferd, miljø, ro og orden, er det nærmest ingen forskjell mellom jentene i høyeste og laveste kvartil (0.2). Når det gjelder guttene, derimot, er forskjellen stor: 1.3, det vil si over to tredjedelers standardavvik.

Elever som aldri/av og til snakker norsk hjemme

Det er heller ikke nevneverdige utslag for om elevene snakker norsk hjemme eller ikke – utenom på ett utsagn: *å sikre de eldre en anstendig levestandard* (C4). 88% av dem som av og til eller aldri snakker norsk hjemme, mener dette er sannsynligvis eller absolutt statens ansvar. 96% av dem som alltid snakker norsk hjemme, svarer det samme. Forskjellen er 8 prosentpoeng, altså en viss forskjell. Men det mest oppsiktsvekkende er kanskje at det ikke er større forskjell. Det har jo i mange kulturer vært en selvfølge at de eldre er *familiens* ansvar. Derfor kunne man tenke seg at det ville vært større forskjell enn det faktisk er. Forskjellen blir større om man bare ser på svaralternativet *absolutt bør være statens ansvar*. Da er forskjellen 19 prosentpoeng.

Norge i forhold til andre land

Som nevnt innledningsvis ble det internasjonalt – i forbindelse med kartleggingen av 9.-klassingenes oppfatninger – laget to samlevariabler om statens ansvar. Et gjennomsnitt på 10.0 gjelder for grunnskolen, mens tallene for videregående er henholdsvis 10.5 og 10.3. Internasjonalt er det flere blant 18-åringene som støtter en stat med stort ansvar enn det var enn blant 14-åringene. Tabell 4.20 og 4.21 viser resultatene for de to variablene for de landene som var med i undersøkelsen.

Den første samlevariabelen (tabell 4.20) dreier seg om velferd, miljø, ro og orden, og her har de norske elevene et gjennomsnitt på 10.5, som er det internasjonale gjennomsnittet for elever i videregående skole. Sverige ligger litt over med 10.7, mens danskene ikke gir så stor tilslutning til at velferd, miljø, ro og orden er statens ansvar med 9.6. Det er nesten et halvt standardavvik mellom Norge og Danmark her, og det blir nøyaktig et halvt standardavvik om vi sammenlikner med elevene på allmennfag.

Tabell 4.20: Oppfatninger av statens ansvar for velferd, miljø, ro og orden. Internasjonal skala

Land	Grunnskole	Videregående skole	8	10	12
Chile	♦ 10,5 (0,04)	♦ 11,3 (0,03)			
Danmark	♦ 9,1 (0,03)	♦ 9,6 (0,03)			
Estland	♦ 9,7 (0,05)	♦ 10,2 (0,05)			
Israel	i.d. i.d.	♦ 9,8 (0,04)			
Kypros	10,1 (0,04)	s 10,9 (0,09)			
Latvia	♦ 9,5 (0,06)	♦ 10,1 (0,09)			
Norge	10,0 (0,04)	10,5 (0,06)			
Polen	♦ 10,8 (0,06)	♦ 11,5 (0,04)			
Portugal	♦ 10,5 (0,04)	♦ 10,7 (0,04)			
Russland	♦ 10,2 (0,06)	10,6 (0,05)			
Slovenia	9,9 (0,04)	10,5 (0,08)			
Sveits (tysk)	♦ 9,5 (0,04)	♦ 10,1 (0,09)			
Sverige	9,9 (0,03)	10,7			
Tsjekkia	10,0 (0,04)	10,5 (0,04)			
Int.gj.snitt	10,0 (0,01)	10,5 (0,02)			

Norge: videregående skole, elever allmennfag: 10,6

() Standardfeiler angitt i parentes.

i.d.: Ikke deltatt

Landets gjennomsnitt er signifikant høyere enn det internasjonale gjennomsnitt.

Landets gjennomsnitt er signifikant lavere enn det internasjonale gjennomsnitt.

□ = Gjennomsnitt grunnskoleelever (± 2 SE).

■ = Gjennomsnitt videregående elever (± 2 SE).

Source: IEA Civic Education Study, Older Population of Upper Secondary Students tested in 2000.

Når det gjelder ansvar for arbeid og økonomi (tabell 4.21), er det norske gjennomsnittet 10,0, som er litt under det internasjonale gjennomsnittet for elever i videregående skole (10,3). Også her er det svenske gjennomsnittet litt over: 10,2 og det danske klart under: 9,4. De norske elevene på allmennfag hadde et gjennomsnitt på 9,9. Forskjellene er med andre ord ikke så store på denne samlevARIABLEN som på den første. Det er det samme som vi har funnet i Norge når vi har lett etter forskjeller.

Tallene er ganske interessante på den måten at stort statlig engasjement og ansvar gjerne forbindes med sosialdemokratiet. I de tre nordiske landene synes sosialdemokratisk politikk å stå sterkest i Sverige, noe svakere i Norge og til dels enda svakere i Danmark. Er det disse forskjellene som kommer fram i gjennomsnittene på de to samlevARIABLENE?

Internasjonalt sett er gjennomsnittet for samlevARIABLEN ansvar for velferd, miljø, lov og orden høyest i i Polen, Chile og Kypros. De landene som har det høyeste gjennomsnittet for ansvar for arbeid og miljø, er Kypros, Polen og Russland. Også i Chile er gjennomsnittet ganske høyt for denne variabelen. Det

betyr at det er størst tilslutning til at staten skal ha et betydelig ansvar på en rekke områder i Polen, Kypros og Chile.

Tabell 4.21: Oppfatninger av statens ansvar for arbeid og økonomi. Internasjonal skala

Land	Grunnskole		Videregående skole		8 10 12		
Chile		10,1 (0,03)	♦	10,7 (0,04)			
Danmark	♦	9,4 (0,03)	♦	9,4 (0,04)			
Estland		10,1 (0,05)	♦	9,9 (0,08)			
Israel		i.d. i.d.	♦	10,5 (0,05)			
Kypros	♦	10,3 (0,03)	♦	11,1 (0,07)			
Latvia	♦	9,8 (0,06)	♦	10,1 (0,07)			
Norge	♦	9,6 (0,03)	♦	10,0 (0,05)			
Polen	♦	10,4 (0,04)	♦	10,9 (0,04)			
Portugal	♦	10,3 (0,04)	♦	10,7 (0,04)			
Russland	♦	10,6 (0,05)	♦	10,9 (0,08)			
Slovenia		9,9 (0,05)		10,4 (0,06)			
Sveits (tysk)	♦	9,6 (0,04)	♦	9,9 (0,15)			
Sverige		10,4 (0,04)		10,2			
Tsjekkia		9,9 (0,04)	♦	9,9 (0,04)			
Int.gj.snitt		10,0 (0,01)		10,3 (0,02)			

Norge: videregående skole, elever allmennfag: 9,9

() Standardfeil er angitt i parentes.

i.d.: Ikke deltatt

□ Landets gjennomsnitt er signifikant høyere enn det internasjonale gjennomsnitt.

♦ Landets gjennomsnitt er signifikant lavere enn det internasjonale gjennomsnitt.

○ = Gjennomsnitt grunnskoleelever (± 2 SE).

● = Gjennomsnitt videregående elever (± 2 SE).

Source: IEA Civic Education Study, Older Population of Upper Secondary Students tested in 2000.

Hovedtrekk ved elevenes oppfatning av statens ansvar

Generelt sett er de fleste elevene enige om at staten skal ha ansvar for alle områdene som blir kartlagt i undersøkelsen. Man ønsker en stat som tar seg av og dekker goder som spenner fra å sikre arbeidsplasser til å ha ansvar for at folk er ærlige og har god moral. Av de områdene som elevene vil staten skal ha ansvar for, er det flere som støtter det som har med velferd, miljø, ro og orden å gjøre, enn som støtter ansvar for arbeid og miljø.

Flere elever i videregående skole enn i grunnskolen ønsker en «ansvarsfull stat». Det er også flere elever på allmennfag enn på yrkesfag som mener det er viktig at staten har ansvar for velferd, miljø, ro og orden.

Det er forholdsvis små kjønnsforskjeller når det gjelder oppfatninger av hva som er statens ansvar. Bøker hjemme, derimot, synes å ha noe betydning når det gjelder tilslutningen til statens ansvar for velferd, miljø, ro og orden. Det samme synes å være tilfelle når det gjelder planer for videre utdanning.

For de mer skolerelaterte faktorene, er forskjellene størst når det gjelder kognitiv skåre. Blant elevene i det høyest skårende kvartilet er det klart flere som ønsker at staten skal ha sterkt ansvar på mange felt. Dette gir seg spesielt utslag i at forskjellen i gjennomsnitt er størst for de høyest og lavest skårende når det gjelder ansvar for velferd, miljø og ro og orden. Også når det gjelder opplevelsen av åpent klasseromsklima, er det klare forskjeller på den sistnevnte samlevARIABLEN. Det er en klar forskjell på oppfatningen til gutter i det høyest skårende og det lavest skårende kvartilet på klasseromsklima. Gutter som opplever at klasseromklimaet er åpent, er langt mer for at staten skal ha ansvar for velferd, miljø, ro og orden.

Også internasjonalt slutter elevene i stor grad opp om velferdsstaten. Det internasjonale gjennomsnittet er høyere i videregående skole enn det var på ungdomstrinnet for de landene som har vært med i begge kartlegginger. De norske elevene ligger nær det internasjonale gjennomsnittet, og mellom svenske og danske elever, men nærmest de svenske.

KAPITTEL 4 91

OPPFATNINGER AV DEMOKRATI, DEN GODE SAMFUNNSBORGER OG STATENS ROLLE	91
<i>Oppfatninger av hva som er bra og hva som ikke er bra for demokratiet..</i>	<i>91</i>
Hovedresultater	91
Demokratioppfatninger	92
Sammenlikning mellom skoleslag	94
Andre sammenlikninger av de norske elevenes svar	98
De ulike bakgrunnsvariablene sett i sammenheng	104
Norge i forhold til andre land	105
Hovedtrekk ved elevenes oppfatninger av demokrati	107
<i>Oppfatninger av den gode samfunnsborger.....</i>	<i>109</i>
Hovedresultater	109
En god voksen samfunnsborger	109
Sammenlikning mellom skoleslag	112
Andre sammenlikninger av de norske elevenes svar	115
Norge i forhold til andre land	118
Hovedtrekk ved elevenes oppfatning av den gode samfunnsborger.....	119
<i>Oppfatninger av hva som bør være statens ansvar.....</i>	<i>120</i>
Hovedresultater	120
Hva bør være statens ansvar?	121
Sammenlikning mellom skoleslag	122
Andre sammenlikninger av de norske elevenes svar	124
Norge i forhold til andre land	126
Hovedtrekk ved elevenes oppfatning av statens ansvar	128